

ERIK MAGNUSSON PETZELL

OV-ordföljd i svenskans historia

Presentation

Ordföljd av det slag som illustreras i (1) nedan förekom i svenska texter fram till 1700-talet. I (1a) föregås det finita verbet (Vf) av ett argument (Arg), i (1b) föregås det finita verbet av både ett argument och ett icke-finit verb (Vi) och i (1c) föregås det av ett argument men följs av ett icke-finit verb. I (1d), slutligen, föregås det icke-finita men inte det finita verbet av ett argument.¹ Som en samlingsbeteckning för samtliga typer i (1) används termen OV-ordföljd. I modern svenska är OV-ordföljd ogrammatiskt.²

Denna forskning om OV-ordföljd har gjorts möjlig genom ekonomiska bidrag från följande fonder/stiftelser: Einar Hansens Allhemsstiftelse (postdoktorstipendium), Wilhelm och Martina Lundgrens vetenskapsfond (resebidrag), Birgit och Gad Rausings stiftelse för humanistisk forskning (bidrag för resor och utrustning), Åke Wibergs Stiftelse (allmänt bidrag). För värdefulla synpunkter på en tidigare version av uppsatsen tackar jag de två anonyma bedömarena.

¹ (1d) är det enda av mönstren i (1) som förekommer både i bisatser och i huvudsatser. Mönstren i (1a–c) är oförenliga med huvudsatsers V2-ordföljd.

² Negerade objekt kan föregå verbet även i modern svenska ("han har ingenting sett"). Satser med negerade objekt diskuteras ej i denna uppsats.

Magnusson Petzell, E., research fellow, Department of Scandinavian Languages, Stockholm University. "OV word order in the history of Swedish". *ANF* 126 (2011), pp. 141–191.

Abstract: The development of OV in Swedish has been investigated only in part before. The lack of full coverage can be – at least to some extent – explained by the long-lasting view in the literature that some instantiations of OV (especially finite-verb final) constitute a mere style of writing, an artificial trait adopted from German. In this paper, the traditional view is challenged. It is shown that the usage of different OV-patterns certainly varies with level of formality – ArgViVf is high style, whereas ArgVfVi is colloquial – but to go from there to claiming that a pattern is completely superficial is hardly motivated. Moreover, shifts in the relative distribution of OV-patterns that are observable in texts after ca. 1500 (whereby ArgVf replaces VfArgVi as the dominant pattern) seem to be due to German-Swedish language contact. Nothing suggests, however, that any form of OV was ever "imported" from German. These contact-induced shifts in the usage of OV not only affect the OV system. Indirectly, they also provide new acquirers of the language with more unambiguous cues that Vf does not move out of VP. Consequently, the possibility to move Vf to I^o (i.e. V-to-I-movement) is lost in the beginning of the 1600s.

Keywords: OV, word order, syntactic change, language cultivation, language contact, Old Swedish, Early Modern Swedish, V-to-I.

- (1) OV-ordföljd i äldre svenska
a. Som ok denne Mäster Pär <u>en förträffelig</u> <u>Logicus war</u> (Columbus: 10) ³	ArgVf
b. effter the <u>all ting sedt hadhe</u> (John: 276)	ArgViVf
c. tå iagh <u>mitt ährende hadhe uthrättat</u> (Gyll: 16)	ArgVfVi
d. Allir <u>skulu kirkiu dyrka</u> (UL: 15)	VfArgVi

Den svenska OV-ordföljdens historiska utveckling är bara delvis känd. Ingen har undersökt samtliga typer i (1); ingen har heller tagit sig an ett material som täcker hela den tid då ordföljden förekommer. Bristen på fullständighet i forskningen kring svensk OV-ordföljd beror säkert i viss mån på en seglivad föreställning bland nordister att vissa typer av OV, särskilt mönstren i (1a–b), där finitet står sist i satsen, men även sentida instanser av mönstret i (1d), är att betrakta som skriftspråkliga germanismer utan motsvarighet i det spontana språket.

Denna syn på svensk OV-ordföljd har en märklig historia: vi tycks faktiskt ha att göra med ett ursprungligen normativt omdöme från sent 1700-tal som under 1800-talet omvandlas till ett deskriptivt faktum och så småningom inlemmas som en självklar del av den nordistiska traditionen under 1900-talet.

I denna uppsats görs ett försök att nyansera den traditionella behandlingen av svensk OV-ordföljd. Utgångspunkten är att all typ av OV som återfinns i äldre texter – från fornsvensk tid fram till den yngre nysvenska perioden – är ett utslag av naturligt språkbruk. Genom att således ta sig an den svenska OV-ordföljdens fullständiga historia blottläggs en central bruksförskjutning som gått den tidigare forskningen förbi: fördelningen mellan de olika OV-mönstren i (1) förändras dramatiskt i övergången från fornsvensk till nysvensk tid. Denna förändring kan i sin tur kasta nytt ljus över den svenska bisatsordföljdens utveckling i allmänhet, och förlusten av den äldre ordningen mellan finit verb och satsadverbial (fa-ordföljd) i synnerhet.

---

³ Understrykningen i exempel och citat är här och i fortsättningen min om inget annat anges.

1 Uppläggnig

Det första avsnittet nedan (avsnitt 2) presenterar de tidigare studier av svensk OV-ordföljd som gjorts. Eftersom forskningen i så hög grad präglas av enighet i uppfattningen att vissa typer av OV-ordföljd, särskilt sådan som utmärks av att det finita verbet står sist (jfr (1a–b) ovan), är rena skriftspråksprodukter, ägnas nästföljande avsnitt (avsnitt 3) åt en närmare granskning av bakgrunden till denna samstämmighet. Granskningen visar att uppfattningen om den svenska OV-ordföljdens icke-genuina status har normativa rötter, vilket i sig kraftigt försvagar dess eventuella värde som deskriptiv sanning. Dess giltighet kan också ifrågasättas på rent empiriska grunder. Det äldre svenska OV-bruket uppvisar helt enkelt inga tecken på att vara artificiellt: det lyder samma restriktioner som bruket i alla andra kända germanska OV-varieteter.

Att ifrågasätta den traditionella kategoriseringen av vissa sorters OV som rena skriftspråksprodukter är förstås inte samma sak som att ifrågasätta att olika OV-mönster kan ha haft olika stilistisk valör. Av den empiriska undersökningen av OV-ordföljd i äldre svenska som presenteras i avsnitt 4 framgår att OV-systemet genom alla tider visserligen har lämnat utrymme för stilistisk variation, men att stilistisk valör – föga förvånande – inte är diakroniskt konstant. Det som var stilistiskt omarkerat under fornsvensk tid var kraftigt markerat under 1600-talet, och det som utgjorde typisk OV-användning under nysvensk tid var i gengäld högst otypiskt under äldre skeden. Den mest dramatiska och generella förskjutningen i OV-användningen sker under 1500-talet, när mönstret i (1a), ArgVf, tar över som det klart vanligaste mönstret efter den forna dominanten VfArgVi (jfr (1d)). Mycket tyder på att denna förskjutning som extern förklaring har svensk-tysk språkkontakt. Främmande inflytande har med andra ord haft betydelse för OV-ordföljdens utveckling, men på ett långt mer subtilt sätt än vad man traditionellt har tänkt sig. Påverkan har uppenbarligen skett inom ramen för det befintliga svenska OV-systemet enligt principer som är välkända inom modern språkkontaktforskning.

I avsnitt 5 presenteras ett förslag till hur den dramatiska OV-förskjutningen under 1500-talet kan ha bidragit till den kraftiga nedgången för fa-ordföljd i bisats som sker under början av 1600-talet. Ordningen mellan finita verb och satsadverbial i bisats har diskuterats flitigt i den tidigare forskningen: intressanta förslag till varför den moderna af-ordföljden (BIFF) vinner insteg vid denna tid har lagts fram, men någon tillfredsställande förklaring till varför den äldre fa-ordföljden går förlorad har hittills inte presenterats.

Uppsatsens resultat sammanfattas och kommenteras i avsnitt 6.

2 OV-ordföljd i den tidigare forskningen

Tidigare studier av OV-ordföljd i svenskan kan lite grovt delas in i studier av verbfinala bisatser (jfr (1a–b)) och studier av objekt (och andra argument) som placeras till vänster om ett icke-finit huvudverb (jfr (1d)). Vi inleder forskningsöversikten med studier av icke-finit OV och fortsätter med undersökningar av verbfinala bisatser.

2.1 Objektet före det icke-finita verbet

En av de tidigaste studierna av det icke-finita verbets framförställda bestämningar i fornsvenskan återfinns hos Wenning (1930). Han visar att det var vanligare med objekt före icke-finit verb i äldre (dvs. 1225–1375) än i yngre fornsvenska (1375–1526) (1930: 66–77). Samma tendens kan han påvisa för andra typer av argument än objekt som står före det icke-finita verbet, t.ex. predikativa adjektiv (a.a.: 77–79) och verbpartiklar (a.a.: 87–95).

Även Delsing (1999a) undersöker utvecklingen av ordningen mellan objekt och icke-finit verb i fornsvenska; till skillnad från Wenning tar han inte hänsyn till verbets placering i förhållande till andra argument än objekt. Å andra sidan sträcker sig Delsings material till omkring år 1600, dvs. det inkluderar data från början av den nysvenska perioden. Av Delsings undersökning framgår att den minskning av framförställda objekt från slutet av 1300-talet som redan Wenning observerat inte utgör förändringens slutpunkt. Ordföljden återvinner nämligen sin styrka igen från mitten av 1400-talet, en frekvensförskjutning som Delsing hänför till lågtyskt inflytande (1999a: 214). Hur vanligt det är att objekt placeras före det icke-finita verbet efter 1600 kartläggs av Platzack (1983). Han illustrerar att konstruktionen knappast används längre från och med den generation skribenter som är födda i början av 1700-talet (a.a.: 50–51).

Vid sidan av sin huvudundersökning (som alltså sträcker sig fram till år 1600) presenterar Delsing också ett slags kontrollstudie av bruket av pre-finita objekt i två texter som båda tillkommit under 1600-talet. Det rör sig dels om en dagbok av Gyllenhielm (född 1574), dels om Agneta Horns (född 1629) memoarer; Horns skriftspråk anses ligga särskilt nära det talade språket (jfr Holm 1967, 2000). Delsing kan konstatera att andelen framförställda objekt är betydligt lägre hos Horn (1,3 %) än hos Gyllenhielm (23, 8 %); genomsnittsandelen för 1500-talet är 9,7 % (1999a: 216). Vidare skiljer sig Gyllenhielms distribution av objektstyper som föregår verbet från den typiska distributionen i äldre texter; exem-

pelvis tycks tunga nominalfraser oftare stå före infinita verb i hans text än i Delsing's fornsvenska korpus. Några säkra slutsatser utifrån denna tendens kan man emellertid knappast dra, eftersom den baseras på en handfull exempel. Likväl tolkas den av Delsing som ett utslag av att bruket av framförställda objekt blott utgör en skriftspråkskonvention hos Gyllenhielm utan stöd i det spontana språket. Till intäkt för att denna tolkning är riktig tas det faktum att andelen objekt före icke-finita verb är relativt låg hos Horn, som alltså förutsätts vara omedveten om särskilda skriftspråksmaner.

2.2 Det finita verbets slutställning i bisats

Att jämföra de olika undersökningar av verbfinala bisatser som gjorts är svårt. Vissa forskare inkluderar dessa satser i någon vidare ordföljdskategori, andra identifierar de verbfinala bisatserna som en egen kategori men avgränsar kategorin på olika sätt.

Under den första delen av förra seklet intresserade man sig för de verbfinala bisaternas ursprung; skulle slutställningen räknas som ett främmande eller ett inhemskt ordföljdsmonster? En del hävdade att förekomsten av verbfinala bisatser i svenskan berodde på tyskt inflytande (Larsson 1931, Wessén 1965, Bergman 1968), andra föreslog att det rörde sig om en rest från en förlitterär tid (Wenning 1930), åter andra att slutställningen var en inhemska innovation (Åkerlund 1944). Man var emellertid helt överens om att verbfinala bisatser har förekommit enbart i det skrivna språket; se citaten från Åkerlund (1944) och Bergman (1968) i (2) och (3).

- (2) Företeelsen måste betraktas som litterär; den torde haft svårt att finna utbredning i talspråket. (Åkerlund 1944: 66)
- (3) [...] bruket att låta det finita verbet stå sist i en del bisatser [...] har i vårt språk förlänat texten en högtidlig karaktär, en följd av att det är helt främmande för det talade språket. (Bergman 1968: 92)

Även om flera forskare deltog i debatten om de verbfinala bisaternas ursprung, behandlade man den empiriska sidan av saken, dvs. den faktiska användningen av sådana bisatser i fornsvenska texter, rätt styvmoderligt; de resultat som presenteras pekar i helt olika riktning. Wenning (1930: 24–54) framhåller att bisatserna med slutställt finit var mindre vanliga i de tidigaste (1200-talet) och senaste (1400-talet och det sena 1300-talet) källorna än i källorna från tiden däremellan (tidigt 1300-tal). Hans undersökning gäller enbart satser med enkelt tempus; han inklude-

rar dock exempel med preverbala adverbial som skulle vara grammatiska i nutida svenska (dvs. satser av typen ”att Kalle sedan lång tid sover”). Sådana exempel utesluter däremot Åkerlund ur sin verbfinala kategori, som å andra sidan (till skillnad från bisatserna hos Wenning) rymmer både satser med enkelt och sammansatt tempus (Åkerlund 1944: 65). Följaktligen skiljer sig Åkerlunds resultat helt från Wenning: enligt Åkerlund är verbfinala bisatser vanliga under hela den fornsvenska perioden, särskilt i de tidigaste texterna. Larsson (1931: 129-130) låter inte de verbfinala bisatserna utgöra en särskild ordföljdskategori utan för dem till ett större kluster av ordföljdsmonster som alla avviker från den förmodade normalordföljden, varvid det finita verbet står på andra plats;⁴ avvikelser från normalordföljden ökar stadigt under den fornsvenska perioden.

Uppfattningen att slutställt finit i bisatser är ett rent skriftspråksfenomen i svenskan är i allra högsta grad bevarad hos Nyström (1985). Hon undersöker vad hon kallar ”kluven ordföljd” från 14-, 15- och 1600-talen. Denna beteckning innefattar all slags bisatsordföljd där verbet intar en senare position än i det moderna språket, dvs. samtliga typer i (1) ovan. Kluven ordföljd var mindre vanlig på 1400-talet än på 15- och 1600-talet; den anses vara ”en ren skriftspråksföreteelse i svenskan” (a.a.: 155).

Också Falk (1993), som primärt intresserar sig för ordningen mellan finit verb och negation, genomför en smärre studie av verbfinala bisatser i äldre svenska (a.a.: 159ff.). För att räknas som verbfinal bisats måste satsen innehålla minst två konstituenten (varav en måste vara objekt, predikativ eller infinit verb) före det finalt placerade finita verbet. Falks undersökning visar att finitets slutställning var ovanligare i de äldsta källorna än i de yngre. Hon jämför 5 fornsvenska texter med 5 nysvenska: bland de förra utgör de verbfinala bisatserna mellan 1 % och 5 % av alla bisatser, bland de senare mellan 4 % och 25 %.

Platzack (1983) illustrerar att utvecklingen av slutställt finit i bisatser efter 1600 är parallell med utvecklingen av pre-infinita objekt (som kommenterades strax ovan): båda mönstren tycks vara improduktiva från och med den generation författare som är född i början av 1700-talet (a.a.: 50–51). Det är inte helt klart vad som krävs för att en sats skall räknas till Platzacks verbfinala kategori, förutom att det finita verbet står sist, vilket gör det svårt att jämföra hans resultat med Falks (1993).

⁴ Även Wenning (1930) och Åkerlund (1944) identifierar fornsvensk normalordföljd och avvikelser härifrån; de kommenterar emellertid, till skillnad från Larsson (1931), alltså utvecklingen av bisatser med slutställt finit separat.

Platzack framhåller att verbfinala bisatser inkluderas i hans studie om ordföljden vore ogrammatisk på modern svenska. Huruvida det krävs ett visst antal konstituenten före verbet (för att exempelvis utesluta möjliga instanser av kilkonstruktionen) eller huruvida satsens predikat måste vara sammansatt specificeras inte. Liksom var fallet med objektets placering före icke-finita verb uppvisar Horn en lägre andel slutställt finit i bisatser (3 %) än samtida författare (10–42 %) i Platzacks studie. Eftersom Horns skriftspråk som bekant kan antas vara särskilt talspråksnära drar Platzack slutsatsen att verbfinala bisatser inte var en del av det talade språket under 1600-talet.

2.3 Sammanfattande kommenterar

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att synen på slutställning av det finita verbet i bisats som en ordföljd hemmahörande i det skrivna men inte det talade språket är allmänt accepterad i litteraturen. Själva grundidén ifrågasätts aldrig, trots att det inte är självklart vare sig hur verbfinalitet skall definieras eller att det ens är en relevant kategori. Bristen på diskussion och nyansering är egentligen rätt anmärkningsvärd med tanke på de avsteg från språkhistorisk praxis som synen faktiskt förutsätter: antagandet att verbets slutställning i bisats aldrig var en del av det talade språket för i sin tur med sig antagandet att slutställt finit – genom århundradena – har varit ett särskilt skriftmaner som traderats från generation till generation av skribenter (ej talare), ett artificiellt drag intimt förbundet med det skrivna mediet. I normala fall är språkhistorikerns grundhypotes att det språkbruk som återfinns i en äldre text är ett uttryck för naturligt språk om det inte finns starka skäl att misstänka att så inte är fallet. Men när det gäller slutställning av finitet tycks man frågå denna princip. Med undantag för Platzack (1983), som alltså pekar ut den låga slutställningsandelen hos Horn som bevis för slutställningens status som uteslutande skriftspråklig under 1600-talet, saknas det helt och hållet empiriskt stöd för att ordföljden (hur den än avgränsas) verkligen har haft denna status under tidigare skeden.

Att placeringen av objekt före icke-finita verb var en genuin del av det spontana talspråket under fornsvensk tid är det knappast någon forskare som ifrågasatt. Annorlunda är det med användningen av denna ordföljd under den nysvenska perioden. Detta relativt sena bruk tas normalt inte alls upp till behandling i den äldre traditionen, där de tidigaste källorna fokuseras. Nyströms (1985) rätt extrema kategorisering av kluven ordföljd, som bland annat inkluderar pre-finita objekt, i yngre fornsven-

ska och äldre nysvenska som rent skriftspråklig är uppenbarligen en utbyggd version av den traditionella synen på verbfinala bisatser. All slags OV-användning avfärdas av henne i en handvändning som konstspråk, vilket knappast kan vara rimligt. Det kan dock inte uteslutas att viss OV-användning under slutet av den period då ordföljden förekommer skall betraktas som en skriftspråklig arkaism, vilket alltså Delsing (1999a) framhåller om icke-finita verb som föregås av sina objekt i äldre nysvenska och Platzack (1983) även om verbfinala bisatser under slutet av denna period. Det är ju förväntat att ett mönster som går förlorat försvinner från det talade språket innan det upphör att förekomma i skrift. Att dra slutsatser om hela OV-systemet på basis av bruket av pre-infinita objekt (som Delsing 1999a alltså gör) är emellertid problematiskt. För att kunna göra anspråk på att ha nått generella insikter om det svenska OV-systemet behöver man ta hänsyn till fler mönster än så. Härtill återkommer vi i avsnitt 4.

3 Synen på OV i svenskan

I detta avsnitt diskuteras kommentarer av svensk OV-ordföljd från ungefär 1600 till nutid. Istället för att följa dessa kommentarer från de äldsta till de yngsta tar vi vår utgångspunkt i det första kända fördömandet av svensk OV fällt i slutet av 1700-talet (avsnitt 3.1). Tiden dessförinnan behandlas i 3.2, 1800- och 1900-talet tas upp i 3.3. 3.4 är en sammanfattning. Vissa inslag i denna idéhistoriska framställning återkommer vi till i samband med att den empiriska undersökningens resultat diskuteras i avsnitt 4.5.

3.1 Det sena 1700-talet – Sjöborgs *Schwedische Sprachlehre*

Uppfattningen att OV-ordföljd i äldre svenska texter, i synnerhet det finita verbets slutställning, är att förstå som en ren skriftspråksordföljd utan motsvarighet i spontant språkbruk kan spåras flera hundra år bakåt i tiden. Den uttrycks så tidigt som under det sena 1700-talet av läroboksförfattaren Gustaf Sjöborg. I sin *Schwedische Sprachlehre für Deutsche* från 1796 framhåller han att verbet måste stå före sina bestämningar i svenskan (dvs. VO). Avvikelser härifrån (dvs. OV) karakteriserar han som skriftspråkliga germanismer eller latinismer som helt svär mot svenskans språkliga särart; jfr citatet i (4).

- (4) Der Zeitwort muss immer [...] vor den Wörtern im Predikate [...] unmittelbar hinter dem Subjekte stehen. [...] Die Abweichungen von dieser Regel, welche man am häufigsten in alten geistlichen und juristischen Schriften und in schlechten Uebersetzungen aus dem Deutschen findet, sind wider das Eigenthümliche der Sprache, und von knechtischer Nachahmung des Deutschen oder Lateinischen entstanden. (Sjöborg 1796: 181)

För att rätt kunna tolka Sjöborgs tämligen känsloladdade uttalande om ordföljd måste vi för det första vara på det klara med att texten har ett normativt syfte. Vi kan då också förmoda att avvikelser från den VO-norm som Sjöborg förespråkar inte enbart kan ha hört en svunnen tid till (jfr ”alten geistlichen und juristischen Schriften”). Om avsteg från VO-normen inte var något som Sjöborg mötte i sin samtid och uppfattade som ett problem hade han knappast sett sig nödgad att kommenterasaken. Men blotta förekomsten av VO-brott i t.ex. översättningslitteratur räcker inte som förklaring till kommentarens tydligt fördömande ton.

För att förstå den är det nödvändigt att sätta in Sjöborg i ett internationellt perspektiv. Särskilt centralt är det att ställa hans svenska VO-norm i relation till tyska ordföljdsnormer. Som Konopka (1996) visar i sin bok om den tyska syntaxdebatten under 1700-talet framställs placeringen av verbet efter sina bestämningar, dvs. OV-ordföljd, som en verkligt äkttysk ordställning. Augustin Dornblüth förefaller härvid vara en av de mer extrema preskriptiva tyska språkmännen. Han understryker i sin språklära från 1755 att ingenting bör placeras efter det finita verbet i bisats, inte ens satskomplement. Sådana komplement föregår aldrig verbet ens i modern standardtyska. Dornblüths slutställningsiver vet med andra ord inga gränser. Mot bakgrund av den tyska språkvårdssituationen är det kanske inte så överraskande att Sjöborg, som förstås har känt till den tyska debatten, i sin puristiska strävan att presentera ren och äkta svenska avråder från OV – även om det alltjämt var en möjlig svensk ordföljd – eftersom OV alltså uppfattades som hörande till det tyska språkets särart. Vi skall också komma ihåg att OV-ordföljd (att döma av Platzacks 1983 undersökning som refererades ovan, vilken bekräftas av undersökningen som presenteras i avsnitt 4.5 nedan) hade blivit allt ovanligare under loppet av 1700-talet. Sjöborgs fördömande inställning låg alltså både rätt i tiden och hade framtiden för sig. Sedan är det naturligtvis mer passande rent ideologiskt att ha sina egna språkliga karakteristika (VO) än att dela dem med

tyska.⁵ Behovet av starka nationalsymboler såsom ett rent och självständigt språk kan vid denna tid knappast överskattas. Sjöborg verkar under den svenska stormaktstidens sista skälvande timmar. De fornstora dagarna är fjärran. Den förestående katastrofen, förlusten av den östra rikshalvan, ligger knappt halvtannat decennium i framtiden.⁶

Tidigare studier av puristiska ingrepp i språkhistorien har visat att normativa språkmän som når framgång betar sig precis som Sjöborg: de riktar in sig på ett fält där variation förekommer och premierar den variant som tycks ha framtiden för sig. Langer (2001) illustrerar exempelvis att förlusten av *tun*-omskrivning (i någon mån jämförbar med engelskans *do*-omskrivning) i standardtyska under slutet av 1700-talet helt uppenbart skyndades på av språkvårdens rekommendationer. På ett liknande sätt kan möjligen nedgången för den svenska OV-ordföljden under 1700-talet ha givits extra skjuts av normativa påbud av det slag som Sjöborg förmedlar.

3.2 Tiden före Sjöborg

Sjöborg är inte först med att kommentera verbets placering i svenska, låt vara att han tycks vara först med att fördöma bruket av OV-ordföljd. I den tidigaste svensk-tyska grammatiken från 1691 noterar författaren, Sven Tiliander, helt kort var verbet står i svenska respektive tyska meningar; se utdraget i (5).

- (5) Verbum sätties gärna efter i Meningen i Tyskan, hwilket i gement Taal i Swänskan sällan skeer (Tiliander 1691: 133)

Av citatet att döma är det ett närmast graduellt fenomen vi har att göra med: tyska är mer av ett OV-språk än vad svenskan är. Någon artskillnad mellan äktsvensk VO och utländsk OV av det slag Sjöborg målar upp finner vi inget stöd för hos Tiliander. Citatet i (5) utgör det första tryckta omdömet om svensk OV-ordföljd. Som Platzack (1983) påpekar går det emellertid att finna ännu äldre explicita kommentarer om sådan ledställ-

⁵ Att således distansera sitt eget språk från tyska genom att undvika en ordföljd som är gångbar i båda språken är en strategi som också aktualiseras i den moderna nederländska språkdebatten. Trots att nederländskan tillåter en placering av det icke-finita verbet antingen före (Vi+Vf) eller efter det finita (Vf+Vi) i bisats, tycks det vara en utbredd uppfattning bland den bildade allmänheten att den förra av dessa möjligheter (Vi+Vf) är en germanism, sannolikt eftersom den är lätt att identifiera som den normala ordföljden i standardtyska (se härom t.ex. Haeseryn 1990, De Sutter 2005, Coussé 2008).

⁶ Ironiskt nog var Sjöborg själv verksam i Greifswald, det svenska storväldets sista utpost.

ning i svenska: ”Already Bureus (around 1600) characterizes this word order as obsolete” (1983: 47). Låt oss närmare begrunda vad Bureus skriver:

- (6) Thär som Interpres Biblicus hafver satt verba efterst i versarna i Psaltaren Thär hafver P. Gothus tagit och satt in dem i versen. Men så året gamalt at verbum går efterst i Svenskon som är se[e]ndes af thet talet som Talemännen fordom brukadhes och nu är aflagdt. Her Anders i Lule minseth och sadet för migh. Här står vår unge brudgumme och vil skänkia Gudz minne och sin Danemans skål Gudh och helgha mö Maria gifve at han må trifvas, sant säja, Daneman godt göra, och himrijke förtjäna [...] (Ihrefragment nr 3, tillkommet strax efter 1600; utgivet av Lindroth 1911–1912: 29).

Inledningsvis kommenterar Bureus bruket av vad han kallar ”verba efterst” i 1541 års version av Psaltaren och i en just utkommen utgåva av samma text (ombesörjd av en Petrus Johannis Gothus år 1599). I vad som framstår som ett försök att försvara den ursprungliga ordställningen påpekar Bureus att den har förekommit sedan gammalt och att den kan observeras i den typ av tal som brölloptalare använde sig av förr i tiden och som numera är förlegat. Att *Talemännen* måste avse just brölloptalare framgår av det språkexempel som Bureus ger; denna specialanvändning av ordet är belagd också från annat håll (jfr SAOB, spalt T 329–330). Särskilt fjärran från Bureus samtid var ändå inte bruket av ”verba efterst”. Direkt efter att han har förklarat ordställningen som förlegad ger han ett autentiskt (men formelartat) exempel som ett första-handsvittne har delgivit honom. Den relevanta delen av exemplet utgörs av den avslutande samordningssekvensen där tre infinita verb föregås av sina argument (*sant säja, Daneman godt göra, och himrijke förtjäna*). Att det är just detta slags OV-ordföljd som klassificeras som förlegad är faktiskt förväntat med tanke på hur den svenska OV-ordföljden utvecklas historiskt. Som vi skall se i avsnitt 4 nedan minskar bruket av pre-infinita argument från och med 1500-talet, vilket kan tolkas som ett utslag av att de hade försvunnit ur eller åtminstone marginaliserats i det talade språket (jfr även Delsing 1999a kontrollstudie som refereras i 2.1 ovan).

Vid sidan av explicita uttalanden om OV-ordföljd kan vi indirekt spåra äldre omdömen genom att granska tvåspråkiga läroböcker. Den äldsta kända tysk-svenska läroboken är den parlörliknande *Samtaal på tyska och svenska/Gespräch auff teutsch und schwedisch*, som trycktes i Stockholm under 1620-talet (se härom Magnusson 2008). Även om den här sortens språkhjälpmedel förstås inte kan ge en helt rättvisande bild av hur

samtidens spontana språkbruk tog sig ut, är deras syfte åtminstone att illustrera hur språket används till vardags. De tvåspråkiga uppställningarna i *Samtaal/Gespräch* verkar bekräfta vad Tiliander skriver mot slutet av århundradet: OV är ett graduellt fenomen, och tyska är mer av ett OV-språk än svenska. Under (7) nedan listas några relevanta meningsspar från parlören. I (7a–b) uppvisar både tyska och svenska OV-ordföljd, i form av en bisats med slutställt finit i a-exemplet, i form av ett pre-infinit objekt i b-exemplet. I (7c–d) har tyskan OV-ordföljd på samma sätt som i de föregående exemplen, medan svenskan här istället har VO-ordföljd. Det omvända, dvs. VO på tyska och OV på svenska, förekommer aldrig.

(7) Parallellmeningar från *Samtaal/Gespräch* (1620-tal)

Tysk OV-ordföljd	Svensk OV/VO-ordföljd
a. wie ichs kaufft hab	som iagh thet köpt haffuer
b. wir wollen ihn zahlen	wij wele thet betala
d. wan sie nur Gelt mittbringen	om the allenast bära Penningar medh sigh
c. Er ist nicht so vol gewesen	Thet haffuer intet warit så fult

Under början av 1700-talet följs Tilianders tvåspråkiga grammatik av andra liknande verk. Bland dem återfinns Gieses massiva *Then tyske språkmästaren/ Der teutsche Sprachmeister* från 1730. Den innehåller ett stycke om placeringen av verb, vilket återges i (8) nedan. Även om Giese här ger anvisningar om hur huvudverb och hjälpverb skall placeras i förhållande till varandra avslöjar han också – genom de exempel han ger – hur objektet skall placeras. De bägge tyska exemplen utgör bisatser där finitet föregås av såväl objekt som icke-finit verb (ArgViVf); den första har som svensk motsvarighet en bisats med en annan typ av OV-ordföljd, nämligen ArgVfVi (jfr exempel (1c) ovan), medan den andra motsvaras av en svensk sats med VO-ordföljd.

(8) Lika sak är thet ock med Verbis, ifrån hwilka theras Auxiliaria intet böra kastas för långt bort [...]. Lika såsom [...] gerna i Tyskan Verbum Auxiliare, som eljest står framför Participium i Perfecto, Plusquamperfecto och Futuro, sättes bakefter Hufwud-Verbum. Såsom: Wenn ich das gesagt habe. Om jag det hafwer sagt. Wenn wir ihn angetroffen hätten. Om vi hade råkat honom. (Giese 1730: 442)

Gieses exempelval indikerar att svenskan vid denna tid parallellt med VO kunde tillåta sådan OV-ordföljd som inte ställer det icke-finita verbet

före det finita, vilket faktiskt verkar stämma rätt väl med verkligheten. Just denna tendens är nämligen påvisbar i talspråksnära texter från samma tid; till det återkommer vi i avsnitt 4.5.2 nedan.

3.3 Tiden efter Sjöborg

Låt oss nu återvända till det som utgjorde avsnittets utgångspunkt: Sjöborgs ståndpunkt, som han uttrycker i sin lärobok från 1796, att OV-ordföljd helt svär emot det svenska språkets särart. Som vi sett stämmer denna karakterisering dåligt överens med äldre omdömen om svensk OV-ordföljd, såväl direkta som indirekta, fällda under en tid då ordföljden ännu var brukbar, dvs. före mitten av 1700-talet. Synen på OV som en ordföljd utan hemortsrätt i genuin svenska frodas emellertid under hela 1800-talet. Så småningom blir den känd och accepterad till och med utanför det språkvetenskapliga fältet. Självklar tycks den exempelvis vara för folklivsforskaren och antikvarien Djurklou, verksam strax efter 1800-talets mitt. År 1872 publicerade han en reproduktion av ett äldre svenskt tryck, en översättning från 1620 av en utbildningsskrift på latin av Erasmus av Rotterdam (*De civitate morum puerilium*). Den svenska 1600-talsöversättningen kryllar av OV-ordföljd. Detta kan, enligt Djurklou, inte karakteriseras som riktig svenska:

- (9) dess [textens] orena, halftyska, men med tidehvarfvets smak öfverensstämmande språk (Djurklou 1872: förord)

Att denna syn på svensk OV-ordföljd tycks ha varit allmänt accepterad är viktigt att ta hänsyn till när vi tolkar kommentarer om OV i allmänhet och verbfinalitet i synnerhet i den nordistiska traditionen från tiden kring förra sekelskiftet och framåt. Hellquist (1902) beskriver de verbfinala bisatsernas stilistiska distribution under 1600-talet. Sådana satser, framhåller han, förekommer:

- (10) i synnerhet i mera högtidlig stil (samt då sådan parodieras) och mera vårdad normalprosa; dock förekommer denna ordställning äfven annorstädes synnerligen ofta. (Hellquist 1902: 215)

Hellquist hävdar alltså att de verbfinala bisatserna förekommer allmänt under seklet men också att de har använts som ett medvetet stilmedel för att parodiera högtidlig stil. Tyvärr ger han inga exempel på sådan pastisch. Kanske tycker han inte att det är nödvändigt. Om det nu var allmänt känt under Hellquists samtid att det äldre bruket av OV-ordföljd, särskilt verbfinala bisatser, var ett rent skriftspråksfenomen, ter det sig

som självklart att bruket måste ha varit både lätt att identifiera och parodiera för språkligt medvetna skribenter. Så självklart att det t.o.m. kan sättas inom parentes.

Ingenting tyder emellertid på att OV-ordföljd faktiskt har använts på det här viset. Av den studie av syntaktisk medvetenhet som presenteras i Magnusson 2007 (jfr även Magnusson Petzell 2010) framgår att 1700-talsförfattaren Hans Gustaf Rålamb medvetet överanvände vissa ordföljdmönster för att ge sin berättelse en mer arkaisk framtoning. Rålamb text utgör en fiktiv levnadsbeskrivning vars huvudperson anges vara född i början av 1600-talet, närmare ett sekel före Rålamb själv. Det mönster som överanvänds är Adv-Vf-ordföljd i inledningen av andra-konjunkter (dvs. den senare av två samordningsled). För Rålamb samtida hörde ordföljdens användning i huvudsatssamordning till en äldre tid (jfr **han var glad och därför gnolade på en sång*), men i bisatssamordning blev det så småningom den enda möjliga ordföljden (jfr *att han var glad och därför gnolade på en sång*). Rålamb låter Adv-Vf dominera lika kraftigt i bisats- som i huvudsatssammanhang, vilket avslöjar att hans bruk inte kan vara naturligt: i huvudsatser är det högst arkaiskt, i bisatser långt före sin tid (Magnusson 2007: 171–174). När det gäller OV-ordföljd ligger Rålamb bruk dock helt i linje med det hos samtida författare: det förekommer endast sporadiskt. Om nu OV-ordföljd i form av verbfinala bisatser var parodierbara skriftspråksprodukter, långt mer typiska för 1600-talet än för 1700-talet, är det rentav förbluffande att Rålamb inte alls utnyttjar dem i sin strävan att verka ålderdomlig.

Låt oss nu avsluta denna idéhistoriska utläggning med att återvända till forskningen om OV under 1900-talet. Som framgick av genomgången i avsnitt 2 är det ingen som ifrågasätter att åtminstone bisatser med finitet sist är en ren skriftspråksprodukt i svenskan. Något stöd för denna uppfattning presenteras aldrig inom den äldre junggrammatiska forskningen, vilket – om man betraktar det hela isolerat – egentligen är högst besynnerligt, eftersom uppfattningen förutsätter ett avsteg från sedvanlig metodologisk praxis. Om vi emellertid placerar denna forskningstradition i sitt idéhistoriska sammanhang blir bristen på empirisk uppbackning mera begriplig. Den ursprungligen normativa uppfattningen om OV-ordföljdens icke-genuina status i svenskan hade ju etablerats som en allmän sanning redan under 1800-talet. Och allmänna sanningar behöver knappast motiveras.

Två av de OV-studier som presenterades i avsnitt 2, nämligen Platzack 1983 och Delsing 1999a, framstår visserligen som påverkade av traditionen, men de avviker också ifrån den på en central punkt: deras upphovsmän söker stöd för att OV-ordföljd var rent skriftspråklig genom att

undersöka Agneta Horns erkänt talspråksnära memoarer. De betraktar alltså den traditionella uppfattningen om OV-ordföljd som en testbar hypotes, som de genom att visa att Horn inte använder särskilt mycket OV tycker sig ha verifierat. Att söka bekräfta gamla sanningar är dock sällan särskilt produktivt. Det är naturligtvis intressant att OV är ovanligt hos Horn, eftersom det tyder på att OV-användning varierade med stilnivå. Men istället för att nöja sig härmed borde man inkludera fler texter på olika stilistisk nivå i sin undersökning, och även inkludera fler typer av OV än verbfinala bisatser och pre-infinit placering av objekt. En sådan breddning är nödvändig om man vill nå mer generella insikter om OV-variationen och dess gränser. Hit återkommer vi i avsnitt 4 nedan.

Vi kan i detta sammanhang notera att det är möjligt att använda en annan metod för att testa huruvida svensk OV-användning var ett skriftspråksmaner utan stöd i den spontant tillägnade grammatiken. Genom undersökningar av andra germanska OV-varieteter vet vi att det finns en logiskt möjlig OV-ordföljd som aldrig har kunnat beläggas, nämligen ViArgVf (se t.ex. Pintzuk 2005, Biberauer & Roberts 2005). Just sådan OV-ordföljd är dock gångbar i moderna julklappsrim; se (11).

- (11) Den som locka katter vill ViArgVf
öppnar denna burk med (sill)

Vad vi har att göra med här är en poetisk ordföljd som inte alls svarar mot någons spontana språkbruk. Enda gången som ViArgVf förekommer är med andra ord i språkanvändning som vi vet är icke-spontan och konstruerad. Om vi kan påvisa ViArgVf också i äldre svenska texter har vi ett utmärkt stöd för att OV-användningen är att uppfatta som konstspråk. Hittar vi däremot inga instanser av ViArgVf har vi egentligen inget skäl att misstänka att övriga OV-mönster är något annat än utslag av naturligt språk. Inga fall av ViArgVf har påträffats i det äldre material som används i OV-undersökningen i denna uppsats.

3.4 Sammanfattning

Uppgifter om svensk OV går att finna rätt långt tillbaka i tiden. Före mitten av 1700-talet hanteras OV som ett graduellt fenomen: svenska använder inte lika mycket OV som tyska (*Samtaall/Gespräch* 1620-talet, Tiliander 1691), använder andra typer av OV än tyska (Giese 1730), använde vissa typer av OV mer förr än nu (Bureus, ca 1600). Att OV helt svär emot det svenska språkets särart uttrycks som ett ideologiskt motiverat normativt omdöme under slutet av 1700-talet (Sjöborg 1796). Denna uppfattning traderas under hela 1800-talet men med tiden tycks den ha

fjärrmat sig från sitt preskriptiva ursprung och istället omvandlats till en allmän sanning. En specificerad variant av denna allmänna sanning blir också en självklar del av den nordistiska traditionen under 1900-talet, i form av total enighet kring den svenska verbfinala bisatsens helt skriftspråkliga och icke-spontana natur. Det är först mot slutet av århundradet som forskarna över huvud taget intresserar sig för att söka empiriska stöd för den traditionella uppfattningen om svensk OV i allmänhet och verbfinala bisatser i synnerhet. Det är nu hög tid att ta det hela ytterligare ett steg: istället för att låta oss vägledas av en idéhistoriskt tvivelaktig tradition bör vi ta vår utgångspunkt i de skiftningar i OV-användning som kan observeras över tid och sätta in dessa i ett större språkhistoriskt sammanhang.

4 Svensk OV-ordföljd genom tiderna

I detta avsnitt presenteras en undersökning av OV-ordföljd i äldre svenska. Som OV räknas sådan ordföljd där en bunden frasbestämning står till vänster om en verbform men till höger om ett eventuellt subjekt. Den syntaktiska analysen av OV presenteras i 4.1. Analysen är utformad inom ramen för den minimalistiska inriktningen av den generativa traditionen (se t.ex. Chomsky 1995, 2001, Pesetsky Torrego 2001, Platzack 1998, 2011). Ambitionen är att hålla argumentationen såpass allmän att den kan följas även av läsare med enbart grundläggande kunskaper i generativ grammatik. I 4.2 kommenteras helt kort det material som används. I 4.3–4 följer en genomgång av de principer för excerpering, klassificering och gruppering av exempel som tillämpas. Själva resultatet från undersökningen redovisas i 4.5. Avsnittet sammanfattas i 4.6.

4.1 Att generera OV-ordföljd

Inom det generativa paradigmet har man traditionellt analyserat skillnaden mellan pre- och postverbal placering av argument som en skillnad beträffande värdet på den parameter som bestämmer huvudordets position inom frasen (jfr t.ex. Stowell 1981: 74). Om parametern har värdet huvudinitial blir ordföljden VArg, och om värdet är huvudfinal får vi istället ordningen ArgV. I takt med att Kaynes (1994) förslag att fraser universellt sett är huvudinitiala fått allt fler anhängare har det lanserats alternativa OV-analyser som behandlar all preverbal placering av argument som ett resultat av vänsterflyttning; VArg ses med andra ord som grundläggande och ArgV som härledd ur VArg.

Särskilt intensiv har debatten om hur OV bör analyseras varit i litteraturen om engelska, ett språk som liksom svenskan har genomgått en förändring från att vara en varietet med OV till en utan OV. Vissa anglister förespråkar en mer traditionell huvudparameteranalys (t.ex. Pintzuk 2005, Pintzuk & Taylor 2006), andra en Kayne-kompatibel vänsterflyttningsanalys (t.ex. Roberts 1997, Biberauer & Roberts 2005). Rent teoretiskt är det onekligen mer tilltalande med en flyttningsanalys, åtminstone i ett minimalistiskt perspektiv, eftersom den postulerar en mer stringent universell grammatik (fraser är alltid huvudinitiala) än parameteranalysen (huvudets position varierar). Det framstår också som empiriskt motiverat att behandla svensk OV som resultatet av vänsterflyttning, eftersom vi då lättare kan relatera det äldre systemet till det moderna.

Även om OV-ordföljd alltså inte längre förekommer är det ändå möjligt att placera adverbiala fraser som har sin ordinarie plats sent i satsen (se (12a) nedan) längre till vänster. De kan då stå före det finita verbet (se (12b)) men inte mellan finit och icke-finit verb (se (12c)). Denna varierande placering av adverbial kan knappast vara resultatet av växlande värde på en parameter som reglerar huvudets position i verbfrasen. Det är uppenbart att verbfrasen alltid är huvudinitial – det finita huvudet (*hade*) följs av sitt icke-finita komplement, där huvudet i sin tur föregår sina bestämningar (*cyklat två mil under förmiddagen*).

- (12) *Man gladdes åt ...*
- a. *att han* [_{VP} hade [_{VP} cyklat två mil [_{AdvVP} under förmiddagen]]]
  - b. *att han* [_{VP} [_{AdvVP} under förmiddagen]_j hade [_{VP} t_j cyklat två mil t_j]]]
  - c. *att han* *[[_{VP} hade [_{VP} [_{AdvVP} under förmiddagen]_j cyklat två mil t_j]]]

Att [*under förmiddagen*] kan förekomma på olika ställen i slutet av satsen måste bero på att fraser optionellt kan flytta till vänster inom VP. Denna flyttningsoperation är emellertid begränsad i två avseenden: 1) Enbart fraser som fungerar som fria bestämningar (adjunkter) kan komma ifråga för vänsterflyttning. 2) Enbart flyttning ända upp till den högsta VP:n är tillåten. Den första restriktionen utesluter förekomsten av OV, den andra utesluter ogrammatisk ordföljd av det slag vi har i (12c).⁷

All typ av OV-ordföljd som förekommer i äldre svenska kan analyseras som en effekt av i grund och botten samma flyttningsoperation inom

⁷ Notera att flyttning till den högsta VP:n alltid innebär den finita VP:n i finita satser. Vänsterflyttning av adjunkter förekommer emellertid även i komplexa infinitivfraser, där exakt samma restriktioner gäller. Det flyttade ledet måste landa till vänster i den högsta VP:n; se (i)–(ii).

(i) att under förmiddagen ha cyklat två mil
 (ii) *att ha under förmiddagen cyklat två mil

VP som är aktiv än idag. Den äldre versionen är dock mer mångsidig än den moderna både vad gäller vilken typ av fras som den kan flytta och vart den kan flytta frasen. Till skillnad från sin moderna motsvarighet kan den flytta argument (och inte bara adjunkter), och den måste inte ha den högsta VP:n som slutlig landningsplats utan kan låta de flyttade leden stå kvar i en lägre VP. Precis som i det nutida språket rör det sig om en optionell flyttning: VO (ingen flyttning) förekommer under hela den undersökta perioden parallellt med OV (flyttning).⁸

Låt oss återvända till de fyra OV-typer som presenterades alldeles i början av uppsatsen och härleda dem med hjälp av den flyttningsoperation som just introducerats. Den relevanta delen av de äldre exemplen i (1) upprepas i (13).

(13)	a. [en förträffelig Logicus] war	ArgVf
	b. [all ting] sedt hadhe	ArgViVf
	c. [mitt ährende] hadhe utthrättat	ArgVfVi
	d. skulu kirkiu dyrka	VfArgVi

Härledningen av de respektive OV-mönster som exemplen uppvisar illustreras i (14) nedan.⁹ I (14a) genereras mönstret ArgVf genom att Arg flyttar från sin basposition till höger om verbet i den finita VP:n (VPf) till spec-VPf. I (14b) flyttar Arg först inom den icke-finita verbfrasen (VPi), till spec-VPi, varefter hela denna verbfras lyfts till specificerarposition i den finita verbfrasen, vilket ger mönstret ArgViVf. I (14c) flyttar Arg från sin basposition till höger om det icke-finita verbet via spec-VPi upp till spec-VPf och lämnar sålunda både finit och icke-finit verb efter sig (ArgVfVi). I (14d), slutligen, genereras mönstret VfArgVi genom att Arg flyttar till vänster inom VPi utan att fortsätta upp till VPf.

(14)	a. [_{VPf} Arg _j Vf t _j]
	b. [_{VPf} [_{VPi} Arg _j Vi t _j] _{VPi} Vf t _{VPi}]
	c. [_{VPf} Arg _j Vf [_{VPi} t _j Vi t _j]]
	d. [_{VPf} Vf [_{VPi} Arg _j Vi t _j]]

⁸ Att flyttningen inte är obligatorisk indikerar antagligen att den motiveras av informationsstrukturella faktorer. Detaljerna i växlingen mellan VO och OV utreds inte närmare i denna uppsats (jfr Delsing 1999a som betraktar växlingen mellan infinit VO och OV i fornsvenskan som åtminstone delvis motiverad av objektets form).

⁹ VP-strukturen är här och i fortsättningen förenklad såtillvida som den bortser ifrån subjektets VP-interna roll. Jag förutsätter att subjektets VP-syntax har varit såpass stabil under hela den undersökta perioden att det inte är meningsfullt att ta hänsyn till den i analysen av OV-ordföljd. Att subjektets syntax har genomgått andra förändringar högre upp i strukturen, både i I- och C-domänen, står dock klart (se Falk 1993, Magnusson 2007, Håkansson 2008).

I likhet med exempelvis Biberauer & Roberts (2005) betraktar jag vänsterflyttningen av den icke-finita VP:n i (14b) som ett fall av så kallad pied-piping. Det innebär att det egentligen är Arg som flyttar till spec-VPf, men att Arg drar med sig hela den fras som den står i, nämligen VPi.¹⁰ Pied-piping förekommer också i samband med t.ex. spetsställning av frågeord: jfr *Vilken buss sitter du på?*, där *vilken* flyttat från sin basposition i PP:n, med *På vilken buss sitter du?*, där *vilken* har dragit med sig hela PP:n till satsens inledning.¹¹ Fördelen med pied-piping-analysen gentemot en analys som betraktar vänsterflyttningen av VPi som fristående i förhållande till Arg är flera. För det första blir den kategori av fraser som vänsterflyttningsoperationen tillämpas på mer enhetlig – alla flyttbara fraser förenas av att de saknar verbalt huvud. För det andra kan man förklara en del empiriska luckor som annars vore svårbegripliga. Den totala avsaknaden av mönstret ViArgVf, vilket kommenterades i slutet av avsnitt 3 ovan, är problematisk om man räknar med fristående VPi-flyttning i (14b), men förutsägbar om man betraktar denna flyttning som sekundär och beroende av Arg-flyttning. Av strukturella skäl som vi här inte behöver gå närmare in på brukar man räkna med att ett argument som kvarstår i sin basposition i VPi inte är tillgängligt för flyttning utanför frasen om det inte först lyfts till den egna frasens vänsterkant (se Chomsky 2001, Biberauer & Roberts 2005; jfr också Pintzuk 2005). När VPi-flyttningen betraktas som en effekt av pied-piping är det helt förväntat att ArgViVf förekommer men aldrig ViArgVf; bara i det förra fallet står Arg i spec-VPi och är tillgängligt för flyttning till spec-VPf. Som vi skall se i 4.2. nedan finns det fler empiriska stöd för att VPi-flyttning är sekundär.

De fyra OV-derivationerna i (14) utmärks alltså samtliga av att Arg flyttar till vänster om ett verbalt huvud. Flyttningsnivå och flyttningsskomplexitet varierar emellertid. Tar vi enbart hänsyn till flyttningsnivå utgör (14a–c) strukturella paralleller. Arg flyttar i dessa fall till den högsta VP:n, dvs. den enda VP:n i (14a) och den högre av två VP:er i (14b–c). I (14d) sker flyttningen istället till den lägre VP:n. Den förra sortens flyttning kallar jag H-flyttning (för hög), den senare L-flyttning (för låg).

¹⁰ Denna beteckning har använts länge inom den generativa traditionen och anspelar på sagan om rättfångaren i Hameln: sagans rättfångare (på eng. *pied piper*) svarar mot det flyttade ledet och råttorna han lockar med sig mot den fras som det flyttade ledet drar med sig.

¹¹ Att det verkligen rör sig om framflyttning av *vilken* i det andra exemplet och inte av PP:n stöds av det faktum att det är frågeordets interrogativa märkning som bestämmer språkhandlingstyp.

Om vi å andra sidan låter flyttningskomplexitet vara den särskiljande faktorn hör (14a) och (14d) ihop strukturellt, eftersom de bara innehåller Arg-flyttning inom en fras, medan flyttningen sker över flera fraser i (14b–c). Den enkla flyttningen kallar jag Sg-flyttning (för singel), den frasöverskridande för Db-flyttning (för dubbel). Db-flyttning involverar antingen VP-pied-piping (Db, pp) eller inte (Db, *pp); se uppställningen i (15).¹²

(15)	a. [VP _F Arg _j Vf t _j]	[H, Sg]
	b. [VP _F [VP _i Arg _j Vi t _j] _{VP_i} Vf t _{VP_i}]	[H, Db, pp]
	c. [VP _F Arg _j Vf [VP _i t _j Vi t _j]]	[H, Db, *pp]
	d. [VP _F Vf [VP _i Arg _j Vi t _j]]	[L, Sg]

Som vi skall se i avsnitt 4.5 nedan har dessa två indelningsgrunder inte tillmätts samma vikt i alla tider. Förändringar i OV-användningen tyder på att Sg/Db-distinktionen, dvs. flyttningskomplexitet, var den viktigaste strukturella faktorn i fornsvenska, men att H/L-distinktionen, dvs. flyttningsnivå, var mer prominent under nysvensk tid.

4.2 Material

De äldre svenska texter som ingår i undersökningen av OV-ordföljd är 35 till antalet och spänner över en tidsrymd på ungefär 600 år. Den äldsta texten är från mitten av 1200-talet, den senaste från runt 1850. Denna textkorpus är indelad i sju poster, vilket illustreras i tabell 1 nedan. Av utrymmestekniska skäl redovisas här ingen detaljerad lista över de enskilda texterna; dessa omnämns i löptexten och specificeras i slutet av uppsatsen.

Fem av de sju posterna är kronologiskt motiverade. De fornsvenska texterna är på vanligt sätt indelade i en äldre (Äldre fornsvenska, ÄFS) och en yngre (Yngre fornsvenska, YFS) del. Den traditionella tudelningen också av nysvenskan har här bedömts som alltför grov för att vara användbar. Istället sorteras de nysvenska texterna i tre grupper: Äldre nysvenska (ÄNS), Medelnysvenska (MNS) och Yngre nysvenska (YNS). Som kronologiskt riktmärke används i första hand författarens födelseår, i andra hand tidpunkten för själva textens tillkomst. I praktiken leder detta metodiska ställningstagande till följande asymmetri: de tre nysven-

¹² Att a- resp. b-derivationerna men inte c- resp. d-derivationerna kan generera strängar som har det finita verbet sist betraktar jag som sekundärt. Verbfinalitet är ett ytfenomen som egentligen inte är knutet till OV. Även modern svenska, som inte tillåter OV, kan uppvisa satser med slutställt finit (jfr ”när presidenten nu på förmiddagen trots allt mottogs”).

Tabell 1. *Korpus över äldre svenska.*

Period	Antal ord	Tid/*Födelseår
Äldre FornSvenska (ÄFS)	14778	1240-1330
Yngre FornSvenska (YFS)	12584	1380-1460
Gustav Vasas Bibel samt Olaus Petris krönika (BibelPetri)	14664	1541/*1495
Äldre NySvenska (ÄNS)	12572	*1500-*1574
MedelNySvenska (MNS)	28771	*1621-*1680
Horns memoarer samt Columbus <i>Mål-Roo</i> (HornColum)	58173	*1625, *1642
Yngre NySvenska (YNS)	48866	*1706-*1789

ska perioderna baseras på födelseår, medan de fornsvenska baseras på när texterna är tillkomna.

Att med avseende på texttyp balansera en svensk korpus som spänner över en såpass lång period är knappast möjligt, eftersom källurvalet från äldsta tid är så begränsat. Som Delsing (1999a: 154) visat är emellertid faktorn tid långt mer betydelsefull för OV-bruket i äldre svenska än faktorn texttyp. Några särskilda texttypshänsyn har därför inte tagits i samband med sammansättningen av korpusen, även om extrem slagsida åt något håll naturligtvis har undvikits. Det enda som alla ingående texter har gemensamt är att de kan karakteriseras som icke-poetisk prosa.

Den äldre fornsvenska perioden representeras här av utdrag ur två religiösa texter (*Fornsvenska legendariet* (Fleg), *Pentateukparafrasen* (Penta)), en lagtext (*Upplandslagen* (UL)), en annalisk framställning (*Västgötalagens lagmänna-, kunga-, och biskopslängd* (Vidh)) och en furstepegel (*Konungastyrelsen* (Kstyr)). Den yngre fornsvenska posten innehåller delar av tre religiösa texter (*Birgittas uppenbarelser* (Birg), *Sjärens tröst* (ST), *Sju vise mästarare* (7vmäst)) och en krönika (*Prosaiska krönikan* (Pkrön)). Äldre nysvenska omfattar passager från två krönikor (Peder Swarts (Swart) och Per Brahes (Brahe)), ett tjugotal av Anna Vasas brev (AVasa) samt delar av Carl Carlsson Gyllenhjelmns memoarer (G-hjelm). Bland de medelnysvenska källorna återfinns avsnitt från en reseskildring (Nils Matson Kiöpings (Kiöping)) och fyra dagböcker (Petrus Magni Gyllenius (Gyll), Nils Reuterholms (Reuter), Anders Pihlströms (Pihl) samt Joachim Mathiae Lyths (Lyth)). Yngre nysvenska, slutligen, utgörs av stycken ur två reseskildringar (Lars Salvius omarbetning av Kiöping (Salvius) samt Pehr Thams anteckningar från sin Stockholmsresa (Tham)), två resedagböcker (Per Kalms Amerikajournal (Kalm) och Osbecks ost-indiska dagbok (Osbeck)), två autentiska självbiografier (Reinhold Johan

von Lingens (vLing) och Carl Peter Thunbergs (T-berg)) och en fingerad (Hans Gustaf Rålamb's *En svensk adelsmans äfwentyr* (Rål)), två samlingar brev (av Vilhelm Faxé (Faxé) respektive Uno von Troil (vTroil)), inledningen till en geografisk beskrivning (av Johan Fredrik Hellberg (H-berg)) samt en föreläsning (av Carl von Linné (Linné)).

I detta sammanhang framstår det som centralt att vid sidan av faktorn tid också söka renodla faktorn formalitetsgrad. Även om det inte är motiverat att avfärda OV som ett rent skriftspråksfenomen framstår det mot bakgrund av vad som framkommit i den tidigare forskningen som sannolikt att olika typer av OV har haft olika stilistisk laddning. OV är, som påpekats, en syntaktisk möjlighet (ej nödvändighet) i äldre tid, vilket naturligtvis bäddar för variation och stilistisk differentiering. Korpusen innehåller därför två kontrollposter som medvetet satts samman så, att det språk som ingår å ena sidan är formellt och högtidligt, å andra sedan mindre formellt och istället mer vardagligt och talspråksnära. I den förra posten ingår delar av Gustav Vasas bibel (GVB), närmare bestämt evangelierna enligt Lukas respektive Johannes, i den senare Agneta Horns självbiografi och Samuel Columbus *Mål-roo*.

GVB användes mer eller mindre oförändrad från det att den först kom 1541, fram till 1917. Det bibliska språket har alltså burit samma högtidliga dräkt och utövat sitt inflytande över den svenska språkgemenskapen under närapå 400 år. Föga förvånande klassificeras GVB ofta som den viktigaste boken i svenskans historia (se t.ex. Pamp 1971: 233, Bergman 1968: 86; jfr även Ståhle 1970: 43–44). Till den bibliska kontrollposten förs även Olaus Petris krönika, tillkommen under 1530-talet. Även om detta inte är en religiös text har dess författare en intim koppling till bibelspråket: Petri har ingått i den kommission som svarade för reformationsbibelns utformning; sannolikt var han även inblandad i översättningen av Nya testamentet från 1526 (se härom Wollin 2005). Petris stil ansluter i OV-hänseende mycket tydligt till stilen i bibeln. Det är uppenbart att det är samma OV-repertoar som kommer till uttryck.

Att språket i Agneta Horns memoarer från mitten av 1600-talet kan betraktas som talspråksnära har vi redan konstaterat (se avsnitt 2 ovan; jfr även Håkansson 2010). Också Columbus anekdotsamling *Mål-roo* från ungefär samma tid har beskrivits som en text vars upphovsman strävar efter att ligga talspråket nära (Hesselman 1935: Vf.). Dessa två texter får här representera BibelPetris motsats på formalitetsskalan.¹³

¹³ Det kan tyckas problematiskt att de två textparen i formalitetsundersökningen har olika tillkomsttid – BibelPetri mitten av 1500-talet, HornColum mitten av 1600-talet – eftersom det då kan vara svårt att bestämma vilka skillnader dem emellan som snarast har

4.3 Avgränsning och sortering av OV-exempel

I de fyra exempel på OV-ordföljd som gavs i inledningen ordnas komponenterna Vi, Arg och Vf på olika sätt. Vad som ryms och inte ryms inom ramen för dessa tre komponentbeteckningar specificeras i det följande.

Som finit verb räknas här enbart verb i indikativ och konjunktiv, ej imperativ (om imperativens syntax i äldre svenska, se Delsing 1999b).

Till kategorin argument räknas objekt och predikativ, men varken adverbial eller partiklar. Placeringen av bundna adverbial kan säkert säga något om det äldre OV-systemet, men eftersom fria adverbial än idag kan stå preverbalt och det kan vara svårt att skilja mellan bundna och fria adverbial i ett äldre material, förefaller det säkrast att bortse från adverbiala led. Verbpartiklars placering i förhållande till det styrande verbet uppvisar likheter med placeringen av objekt (jfr referatet av Wennings studie från 1930 i 2.1 ovan). I båda fallen kan äldre svenska placera partikel/objekt före verbet där modern svenska inte gör det. Partiklar är dock problematiska i åtminstone två avseende, vilket motiverar att de inte tas med i undersökningen: dels är det svårt att skilja fast partikel från lös framförställd (*jag har utgått* – *jag har ut gått*), dels är det teoretiskt svårmotiverat att likställa partiklar, som rimligen måste analyseras som huvuden, med fraser.

Som icke-finit verb räknas infinitiver eller preteritum particip i neutrum (inklusive supinum när denna kategori så småningom är urskiljbar) som utgör komplement till en finit form av något av hjälpverben *ha*, *skola*, *må*, *kunna*, *äga*, *böra*, *måsta*, *pläga*, *få*, *förmå*, *mona*, *gitta*, *bjuda*, *þorva*, *töra*, *synas*.¹⁴ Allra vanligast är *ha*, *skola*, *må*, *kunna* och *vilja*. Rätt ovanliga är *äga*, *böra*, *måsta*, *pläga*, *få*. För endast något eller några enstaka exempel svarar *förmå*, *mona*, *gitta*, *bjuda* (i bet. 'befalla', 'låta'), *þorva*, *töra*, *synas* (i bet. 'förefalla'). Exempel där verbet *låta* utgör hjälpverb har inte tagits med eftersom det, som Delsing påpekar (1999a: 162), uppvisar en snarlig egen historia (jfr även Alving 1918). Infinitiver som inleds av ett infinitivmärke räknas inte med, inte heller infinitivfraser där ett infinitivmärke kan suppleras eller infinitiver i satsförkortningar. Om infinitivfraser i äldre svenska, se Falk 2010a, 2010b. Verben *vara* och *bliva/warda* anses ta predikativ som komplement, ej icke-finit verb.

med faktorn tid att göra. Att döma av OV-utvecklingen i övriga texter i korpusen finns det emellertid ingenting som tyder på att de omfattande skillnaderna mellan OV-bruket hos HornColum och OV-bruket hos BibelPetri har med kronologi att göra.

¹⁴ Att andra hjälpverb som *änna*, *verka*, *förefalla*, *behöva*, *råka*, *bruka* etc. saknas i listan beror helt enkelt på att de inte påträffats i satser med OV-ordföljd. Främst beror det nog på att dessa verb hör en senare tid till; delvis är det säkert också en slump.

Förutom de fyra kombinationer av komponenterna Vf, Vi och Arg som förekom i inledningen kan man tänka sig ytterligare fyra kombinationer där en verbform föregås av vad som skulle kunna utgöra en bunden frasbestämning. Samtliga åtta kombinationer listas i (16) nedan.

- (16) a. ArgVf
 b. ArgViVf
 c. ArgVfVi
 d. VfArgVi
 e. ViVf
 f. ViArgVf
 g. ViVfArg
 h. ArgVi

I undersökningen av OV-ordföljd är det i princip bara de fyra första kombinationerna som är aktuella att ta hänsyn till. Exempel av e-typ utgör antingen kilkonstruktioner eller kan förstås som strukturellt likvärdiga med b-exempel. Exempel av g-typ tycks också utgöra kilkonstruktioner. Mönster av f-typ saknas helt, vilket alltså är förväntat; mönstret i f saknas i alla kända germanska OV-varieteter (jfr resone-manget i slutet av avsnitt 3.3 ovan). Exempel av h-typ är strukturellt flertydiga, vilket visserligen inte diskvalificerar dem som exempel på OV-ordföljd men ändå gör dem oanvändbara som symptom på att en viss strukturtyp ökar eller minskar i användning.

Satser av e-typ med tom subjektsplats och inget annat än Vi före Vf måste betraktas som kil exempel, inte som OV-exempel; se (17).

- (17) Saker, som afdomas skole (Columbus: 5) ViVf

Den skandinaviska kilkonstruktionen har sedan Malings uppmärksammade uppsats från 1980 diskuterats flitigt i den generativa litteraturen. Som Höskuldur Þráinsson (2005) påpekar råder det alltså oenighet bland forskarna om hur kilkonstruktionen skall avgränsas och analyseras. Som minst kontroversiell framstår ändå uppfattningen att kilkonstruktionen skall analyseras som vänsterflyttning av ett huvud i satser med tom subjektsplats (se t.ex. Jóhannes Gísli Jónsson 1991, Holmberg & Platzack 1995, Poole 1992, 1996, Höskuldur Þráinsson 1993).¹⁵ I (17)

¹⁵ Höskuldur Þráinsson (2005) framhåller visserligen att kilkonstruktionen är en typisk huvudflyttningsoperation men påpekar att det finns undantag som komplicerar bilden. Han visar att det både i färöiska och isländska relativsatser förekommer vänsterflyttning av adverbiala prepositionsfraser och att denna flyttning tycks vara begränsad på ungefär samma sätt som huvudflyttningen i kilkonstruktioner (2005: 280–82). Eftersom adverbial inte ingår i undersökningen av OV i äldre svenska ser jag inget metodiskt skäl att här överge huvudflyttninganalysen av kilkonstruktionen.

har således det verbala huvudet *afdömas* flyttat till vänster om Vf. Exakt vilken strukturell position som killede intar tar jag här ingen ställning till.

Förutom kilkonstruktioner med ordföljden ViVf finns det i materialet ytterligare ett fyrtiotal satser som har samma ordföljd men som inte kan vara kilkonstruktioner, eftersom de har fylld subjektsplats eller innehåller fler led än Vi före Vf. Exempel med fylld subjektsplats har antingen en nominal eller en adverbial frasbestämning initialt i satsen (se (18a), (18b)); exempel med tom subjektsplats har minst en adverbial bestämning direkt till vänster om verbklustret (se (18c)).

- (18) a. then Gudh sendt haffuer (Johannes: 272) ViVf
 b. thär Boëtius suttit hade (Reuter: 94) ViVf
 c. hwilcken sedan uppå Landet ynghat hafwer (Kiöping: 4) ViVf

Alla tre varianter delar följande egenskap med b-typen: i samtliga fall föregås Vi av en frasbestämning som måste ha sin basposition inom den icke-finita verbfrasen. Det innebär att vänsterställningen av Vi alltid kan betraktas som en följd av att den icke-finita VP:n har dragits med dit av den vänsterflyttande frasen, oavsett om denna sedan flyttat vidare till satsens spets (som i (18a, b) eller ej (som i (18c)). Vänsterställningen av Vi i (18) är alltså att betrakta som en följd av VP-pied-piping.

Icke-finita verb utan några bestämmingar alls före sig uppträder i ett ViVf-mönster i satser med utsatt subjekt endast vid två tillfällen i hela materialet; se (19a–b) nedan.

- (19) a. at theres liffuerne och regemente [...] bescriffuas skulle
 (Petri: 1) ViVf
 b. æptir þæt allir wærnæ laghær burghit hawæ. (UL: 25) ViVf

Det är svårt att avgöra hur man skall tolka den mycket sparsamma förekomsten av den här sortens exempel. Det är uppenbart att vi här inte kan ha att göra med VP-pied-piping av det slag som diskuterats hittills; ingen frasbestämning står till vänster om Vi. Man kan förstås tänka sig att den icke-finita verbfrasen pied-pipas av subjektet när detta flyttar ut ur VP, men det är bara en ad hoc-förklaring, som ju inte alls kan hjälpa oss förstå varför typen är så ovanlig. Möjligen är det så att vi här har att göra med en renodlad vänsterflyttning av den icke-finita VP:n, som enbart tillämpas i något slags strukturbevarande syfte så att en sats som annars inte skulle ha finitet sist får det. Det är förstås väldigt spekulativt, men det stämmer åtminstone med det faktum att motsvarande fall saknas när finitet följs av fler satsled (vilket visas i det följande). De två exemplen i (19) sorteras p.g.a. sin oklara status bort från OV-undersökningen.

Bland exemplen av g-typ (ViVfArg) finns såväl satser med subjekt-lucka som satser med utsatt pronominellt subjekt (se (20a–b) nedan). Fall med icke-pronominellt subjekt saknas.

- (20) a. thi rönt hafua wärildenna skipelse (Kstyr: 6) ViVfArg
 b. at the warit haffwa göta konunga (Pkrön: 227) ViVfArg

Rent formellt skulle Vi kunna representera en hel verbfras. Ur denna måste då allt utom Vi (dvs. objektet *wärildenna skipelse* respektive predikativet *göta konunga*) först ha flyttat till vänster nedanför Vf, varefter hela VPi, där Vi kvarstår ensamt, flyttar till vänster ovanför Vf. Vi skulle då ha en strukturell parallell till de två undantagen i (19) ovan; både i (19) och (20) vänsterflyttas hela den infinita VP:n. En sådan analys av (20) är emellertid problematisk eftersom den inte kan förklara varför ordföljden helt saknas i satser med icke-pronominellt subjekt. Alternativet är då att analysera ordföljden som en effekt av kilframflyttning av det icke-finita verbala huvudet. I så fall måste den antagna förutsättningen för kilen modifieras så, att både tom subjektsplats och subjektsplats fylld av ett pronomen räknas som en giltig kilkontext. Denna modifiering kan ges oberoende stöd. Som Gunnar Hrafn Hrafnbjargarson (2004) visar förekommer det även i modern isländska att satser med pronominellt subjekt, åtminstone marginellt, tillåter kilframflyttning (a.a.: 116–118).

Även exempel med ett enkelt Arg (dvs. exempel av a- och c-typ) före det finita verbet kan representera kilkonstruktioner; detta gäller såväl satser med tom subjektsplats som satser med pronominellt subjekt mot bakgrund av vad som just framkommit. I många fall är det uppenbart att Arg utgörs av en fras, men ibland framstår en huvudanalys som rimligare, nämligen när Arg utgörs av ett artikellöst substantiv, ett enkelt pronomen, ett enkelt adjektiv eller ett particip; se (21a–d). Sådana exempel sorteras därför bort från OV-undersökningen.

- (21) a. sum klokkara tok (UL: 21) ArgVf
 b. hwadh migh kom vid (Horn: 24) ArgVf
 c. hvarest tjänligast skulle vara att slå bryggorna (Pihl: 4) ArgVf
 d. förr än han afflat wardt j modherlijffuet (Lukas: 172) ArgVf

Slutligen skall något sägas om det sista mönstret i (16), nämligen ArgVi. Detta mönster förekommer i satser där en finit form av hjälp verbet *ha* utelämnats. *Ha*-utelämningen introduceras i svenskan först mot slutet av 1600-talet (se härom Johannisson 1945; jfr dock Moberg 1993). ArgVi förekommer följaktligen enbart i den senare delen av korpusen; se (22).

- (22) sedan Kongl. Majj:t dem under skrifvit (Pihl: 4) ArgVi

Strukturellt skulle ArgVi kunna utgöra en parallell till vilken som helst av mönstren i (16b–d), eftersom vi inte kan avgöra var hjälpverbet skulle ha stått om det vore utsatt; det kunde stå direkt efter subjektet ((Vf)ArgVi), direkt efter objektet (Arg(Vf)Vi) eller sist (ArgVi(Vf)). Även om exempel som (22) alltså är strukturellt flertydiga låter jag dem i fullständighetens namn ingå i undersökningen, men jag för dem till en separat kategori.

4.4 Det finita verbets position

Det primära antagande som OV-analysen i denna uppsats vilar på är att OV deriveras nedanför I^o. I^o svarar mot den position i I-domänen dit det finita verbet kan flytta i fornsvenskan från sin basposition i V^o (V-till-I-flyttning). För enkelhets skull betraktar jag allt nedanför I^o som en del av V-domänen, och OV följaktligen som en VP-intern operation. Att pre-finita argument deriveras nedanför I^o är ganska givet, men att pre-finita argument deriveras så lågt är inte självklart. Det förutsätter nämligen att V-till-I inte alls var obligatoriskt i fornsvensk tid, vilket inte är helt okontroversiellt att förutsätta.

Intresset för V-till-I, i synnerhet det postulerade sambandet mellan rik kongruens och förekomst av V-till-I, har länge varit stort inom det generativa paradigmet. Man har dock haft svårt att finna hållbara empiriska generaliseringar. Det har föreslagits att rik kongruens av den typ fornsvenskan uppvisar kräver flyttning (Alexiadou & Fanselow 2002), vilket skulle göra den här föreslagna analysen av pre-finita argument ohållbar. Så kan det emellertid knappast vara; i äldvolskan har V-till-I uppenbarligen marginaliserats utan att verbmorfologin har försvagats (se Garbacz 2010). Att förutsätta att V-till-I inte måste tillämpas i alla fornsvenska satser kan med andra ord inte vara orimligt.

Att anta att V-till-I var obligatoriskt i fornsvenskan gör det också problematiskt att förklara förekomsten av pre-finita adverbial i bisatser. I exemplet i (23) nedan har vi en prepositionsfras som fungerar som adverbial före det finita verbet. Eftersom satsen har tom subjektspåsar kunde man tänka sig att placeringen analyseras som en effekt av kilframflyttning – vilket skulle göra det möjligt att framhärda i uppfattningen att Vf alltid flyttar till I^o. Vi har visserligen utgått ifrån att kilen är ett huvud, men det har framhållits att kilen faktiskt kan vara antingen ett huvud eller en fras i isländska, det enda skandinaviska språk där kilkonstruktionen alltjämt är levande (se Gunnar Hrafn Hrafnbjargarson 2004; jfr också referatet av Höskuldur Þráinsson 2005 i not 11 ovan).

(23) är [mædh swa mangfaldi böm] äru af os fangin (UL: 11)

En förutsättning för att kilanalysen av (23) kan betraktas som oproblematiske är dock att man kan visa att placeringen av detta slags adverbial har samma distribution som regelrätta huvudkilar, dvs. är begränsad till satser med tom subjektspåts. Man kan tycka att satser med pronomineell subjekt också kunde passera, eftersom kilflyttning av verbala huvuden som vi sett kunde förekomma i en sådan kontext. Man skall då vara medveten om att fraskil och pronomineell subjekt är en omöjlig kombination på isländska, medan huvudkil och pronomineell subjekt tycks någorlunda förenliga (Gunnar Hrafn Hrafnbjargarson 2004: 116–118; jfr också 4.3 ovan). I fornsvenska förekommer emellertid pre-finita adverbial i satser med utsatt subjekt, både pronomineella och icke-pronomineella subjekt, ibland flera adverbial i rad som i (24b), ibland enkla (jfr (24a)); adverbialen kan alltså knappast utgöra kilar.¹⁶

- (24) a. thaer han [til himna] staegh (Fleg: 12)
 b. Tha konungen [mz konungx makt] [aff baby lone] war hem farin (Penta: 9)

Om V-till-I endast betraktas som en möjlighet i fornsvenskan, inte ett tvång, framstår exempel som i (24) som helt okomplicerade. Vf kvarstår i VP och föregås av vänsterflyttade fraser precis som Vf i satser med OV-ordföljd.

4.5 Resultat

I detta avsnitt presenteras resultaten från undersökningen av OV i äldre svenska. Vi inleder med den generella utvecklingen av OV i förhållande till icke-OV (4.5.1), för att sedan gå in på detaljer i OV-användningen: de fyra huvudtypernas fördelning sinsemellan presenteras i 4.5.2; utveck-

¹⁶ Håkansson (2011) argumenterar för att V-till-I var obligatoriskt fram till mitten av 1400-talet, eftersom det före den tidpunkten inte förekom bisatser med icke-pronomineell subjekt och satsadverbial före det finita verbet (jfr även Falk 1993: 171–173). Att satsadverbial är mer begränsade i sin placering än andra adverbial måste naturligtvis förklaras på något sätt, men att hänföra begränsningen för satsadverbial till ett generellt V-till-I-obligatorium förefaller alltför drastiskt. Man utesluter därmed felaktigt inte bara ordföljd som i (24) utan får ett generellt problem med alla satser som innehåller fler än ett led före Vf. Enkla led före Vf kan möjligen bortförklaras som kilar, men inte gärna flera led i rad, vare sig i potentiella kilsatser eller i andra satser; se (i–ii).

(i) them [ey] [nadir] vilde tighia (Penta: 5)

(ii) sidhän allir män [mädh samsätt ok vtan genmäli] [widh them laghum] [takit] hafdu (UL: 5)

Hur exempel av detta slag skall passas in i ett system som kräver V-till-I framstår som oklart.

Tabell 2. *OV-andel.*

Period	antal OV	antal icke-OV	OV-andel
ÄFS 1240-1330	125	50	71 %
YFS 1380-1460	87	79	52 %
BibelPetri	174	150	54 %
ÄNS *1495-*1574	106	149	42 %
MNS *1621-*1680	99	110	47 %
HornColum	82	641	11 %
YNS *1706-*1789	66	386	15 %

lingen av de strukturella kategorierna H/L resp. Db/Sg diskuteras i 4.5.3. Avsnittet avslutas med ett försök att relatera de svenska skiftena i OV-användningen till tyskt inflytande (4.5.4). Förhållandet mellan tysk och svensk OV är mer komplext än vad som i förstone tycks vara fallet.

4.5.1 *OV-andel*

I tabell 2 ovan presenteras den diakrona utvecklingen av OV-andel i äldre svenska. OV-andelen baseras på proportionen mellan alla förekomster av OV-ordföljd och alla förekomster av icke-OV. Som icke-OV räknas alla satser som innehåller finit hjälpverb och icke-finit huvudverb som båda följs av ett argument (VfViArg). Satser som innehåller ett enkelt finit verb följt av ett argument (VfArg) kan inte betraktas som otvetydiga representanter för icke-OV. I huvudsatser flyttar Vf alltid till C^o, vilket osynliggör ordningen mellan argument och verb i V-domänen. Även i bisatser, åtminstone fram till början av 1600-talet, kunde Vf flytta ut ur VP till I^o, en operation som i likhet med V-till-C-flyttning placerar Vf i en position där det föregår såväl pre- som postverbala argument.¹⁷

OV-andelen sjunker över tid på ett sätt som kan betraktas som förväntat mot bakgrund av vad vi redan vet om OV-ordföljdens svenska historia genom tidigare studier. De allra äldsta källorna uppvisar den klart högsta andelen – nästan tre fjärdedelar av de fornsvenska exemplen uppvisar OV-ordföljd. Detta resultat ger stöd åt Delsings (1999a) slutsats att pre-verbal placering av objekt var det omarkerade under äldre fornsvensk tid. OV-andelen sjunker riktigt dramatiskt först under 1700-talet, vilket ligger i linje med resultaten från Platzacks (1983) undersökning av OV i nysvenskan; från att ha varit ungefär lika vanligt som icke-OV under

¹⁷ Den undersökning som presenteras här liknar den som presenteras i Magnusson Petzell u.u. Korpusen har dock delats in på ett annat sätt här och avgränsningen av kilkonstruktionen har gjorts annorlunda.

1400-, 1500- och 1600-talen marginaliseras OV under seklet därefter och utgör då knappt en sjundedel av exemplen. Vi kan notera att HornColum är före sin tid när det gäller OV-andel; den är mycket låg för att vara 1600-tal och istället mer i linje med nivån 100 år senare. Med tanke på dessa texters informella och talspråkliga karaktär är det förstås ett väntat resultat.

Utvecklingen av svensk OV innehåller skiftningar som inte syns i tabellen ovan. Perioden mellan den äldsta tiden, då OV är i överväldigande majoritet, och den senaste perioden, då andelen OV går ner till 15 %, framstår här som tämligen stabil: OV-andelen ligger på lite drygt 50 % i YFS och drygt 40 % respektive knappt 50 % i ÄNS respektive MNS. OV-andelen i BibelPetri är visserligen högre än i samtida texter, men inte så mycket att den övergripande tendensen rubbas. Perioden 1400–1600 är emellertid långt ifrån stabil om vi tar hänsyn till hur den relativa distributionen mellan olika OV-typer utvecklas. Detaljerna i denna utveckling behandlas i nästa avsnitt.

4.5.2 Utvecklingen av de olika OV-typerna

I tabell 3 nedan redovisas antal belägg för och fördelning mellan olika OV-typer i äldre svenska. Förutom de fyra huvudmönstren ArgVf, ArgViVf, ArgVfVi, VfArgVi ingår även det strukturellt flertydiga mönstret ArgVi. Detta mönstrets flertydighet markeras i tabellen med amb (för ambiguös). Övriga mönster sammankopplas med den flyttningsnivå (H/L) respektive flyttningskomplexitet (Sg/Db) som utmärker den derivation varigenom de härleds.

Det är för det första tydligt att de två fornsvenska perioderna skiljer ut sig från övriga: VfArgVi dominerar kraftigt i fornsvenskan, men under

Tabell 3. OV-typer.

Period	ArgVf (H, Sg)		ArgViVf (H, Db, pp)		ArgVfVi (H, Db, *pp)		VfArgVi (L, Sg)		ArgVi (amb)	
	antal	andel	antal	andel	antal	andel	antal	andel	antal	andel
ÄFS 1240-1330	25	20 %	9	7 %	4	3 %	87	70 %	0	0 %
YFS 1380-1460	15	17 %	6	7 %	6	7 %	60	69 %	0	0 %
BibelPetri	51	29 %	91	52 %	1	1 %	31	18 %	0	0 %
ÄNS *1495-*1574	44	42 %	20	19 %	6	6 %	36	34 %	0	0 %
MNS *1621-*1680	44	44 %	29	29 %	6	6 %	12	12 %	8	8 %
HornColum	47	57 %	3	4 %	13	16 %	17	21 %	2	2 %
YNS *1706-*1789	18	27 %	12	18 %	6	9 %	13	20 %	17	26 %

den nysvenska perioden är det ArgVf som är den enskilt vanligaste typen. Båda representerar OV av Sg-typ, men den förra involverar L-flyttning och den senare H-flyttning. Vi återkommer till denna huvudtendens i 4.5.3 nedan.

Först behöver OV-bruket i BibelPetri, som tydligt avviker från detta huvudmönster, kommenteras. Visserligen går ArgVf-andelen upp något liksom i övriga texter, men det mest påfallande är att ArgViVf-andelen skjuter i höjden och når en annars aldrig belagd nivå: den utgör mer än hälften av all OV-användning (drygt 50 % i bibeln, 56 % hos Petri), vilket är extremt.

En viktig fråga att ställa i detta sammanhang är huruvida det ökade högtyska inflytandet i och med reformationen kan ha något med denna från övriga texter avvikande OV-användning att göra: ArgViVf är ju den enda möjliga ordningen i bisatser med komplext predikat i nutida standardtyska eftersom det krävs att finitet avslutar satsen. Detta tyska obligatorium att placera finitet sist i alla bisatser slår emellertid inte igenom förrän efter 1600. Under hela den äldre nyhögtyska perioden (1350–1650) var det visserligen mer eller mindre regel att bisatsen skulle avslutas av verb, men i vilken ordning finit och icke-finit verb hamnade varierade: såväl ArgVfVi som ArgViVf var fullt gångbara mönster (Ebert 1986: 106, 123). Luther, vars språk såklart måste ha utövat stort inflytande på den svenska reformationsbibeln, utgör härvid inget undantag. Hans bisatsordföljd ligger helt i linje med övrig samtida nyhögtysk ordföljd. Tendensen att ställa finitet allra sist blir dock starkare mot slutet av hans produktion, både när det gäller hans bibliska och hans profana texter. Luthers evangelieöversättning från 1522 har en högst väsentlig andel bisatser utan slutställt finit, medan slutställningen dominerar i översättningen från 1546 (Becker 1933: 27ff.). På samma sätt är det i *An den christlichen Adel deutscher Nation* från 1520 ungefär lika vanligt att det finita verbet hamnar sist i bisats som att det inte gör det, medan slutställningen är klart vanligast i *Wider Hans Worst* från 1541 (Erben 1954: 148–152).

Man kan alltså knappast utgå ifrån att den extrema användningen av ArgViVf i BibelPetri är direkt kalkerad på en högtysk förlaga. Att ArgVfVi är så sparsamt företrädd, det enda exemplet kommer från Petri, trots att denna OV-typ alltså förekom rätt ymnigt i äldre nyhögtyska, tyder snarast på att de svenska bibelöversättarnas OV-användning följer sitt eget mönster, dvs. är självständig i förhållande till tyskt OV-skick. Stöd härför får vi också från danskt håll. Som Gregersen & Pedersen (2000) visar är det tämligen vanligt i den danska reformationsbibeln (från

1531) att verbfinala bisatser helt saknar motsvarighet i den tyska (2000: 427, fotnot 13); skandinavisk slutställning av finitet tycks med andra ord stå på egna ben.

Att den svenska bibelsyntaxen så småningom kan ha kommit att uppfattas som ”tysk” av exempelvis språkvårdare som Sjöborg (jfr avsnitt 3 ovan) är emellertid någonting annat. I takt med att högtyskans slutställningsobligatorium slog igenom under 1600-talet kom den svenska bibelsyntaxen att påminna mer om tysk syntax än den faktiskt gjorde när det först begav sig (dvs. under 1500-talet). Men att anföra tyskt slutställningsobligatorium som en gynnande faktor för den mycket höga andelen ArgViVf i BibelPetri är alltså uppenbarligen en anakronism. Trots det har kopplingen antagligen ändå kommit att uppfattas som reell och i förlängningen säkert gett näring åt den puristiska idén att OV i allmänhet är en svensk ordföljd.

Intressant nog utgör HornColum den raka motsatsen till BibelPetri med avseende just på OV härledd genom Db-flyttning: HornColum uppvisar ArgViVf i endast 4 % av fallen, den klart lägsta andelen av alla poster i korpusen. I gengäld är Db-typen utan pied-piping, ArgVfVi, vanligare där än någon annanstans med 16 %; denna typ förekommer aldrig i GVB och bara en gång hos Petri (vilket ger en andel på under 1 % för hela posten BibelPetri). Vi tycks här ha ådagalagt ett slags parameter för grad av formalitet inom ramen för OV av Db-typ: + pied-piping är formellt och högtravande; -pied-piping är informellt och talspråkligt. Vi kan erinra oss Gieses (1730) ordföljdsrekommendationer som presenterades i 3.2 ovan. Som svensk motsvarighet till tysk OV av pied-piping-typ ger han dels ett renodlat VO-exempel, dels Db-OV utan pied-piping. Att döma av tendensen i HornColum hade denna rekommendation stöd i bruket.

Bortser vi från de två kontrollposterna och begrundar den kronologiska utvecklingen av OV av Db-typ kan vi konstatera följande: andelen Db-OV med pied-piping, dvs. ArgViVf, ligger på strax under 10 % i fornsvenskan för att sedan gå upp till knappt 20 % i ÄNS, närma sig 30 % i MNS och sedan gå ner under 20 % igen i YNS. Db-typen utan pied-piping, ArgVfVi, ligger från YFS på en påfallande stabil nivå mellan 5 och 10 %. Att pied-piping-varianten ökar under 15- och 1600-talen, medan varianten med enbart Arg-flyttning inte gör det är intressant. Till en början beror ökningen sannolikt på inspiration från bibeln, där pied-piping-fallen som bekant är legio medan motsvarande exempel utan pied-piping saknas. Under 1600-talet tilltar pied-piping-andelen ytterligare, vilket skulle kunna förklaras av att de syntaktiska ideal som förmedlas genom

bibeltextern nu får bekräftelse av högtyskt språkbruk. Högtyskan utövade vid det här laget ett allt större inflytande över svenskan och hade alltså just kring 1600 kommit att omfattas av den obligatoriska slutställning av finitet i bisats som ännu utmärker modern standardtyska.

Hur fördelningen mellan de olika OV-mönstren i YNS skall tolkas är inte helt klart. ArgVf-dominansen bryts visserligen inte under denna epok, men den försvagas kraftigt. Samtidigt är andelen ArgVi, dvs. OV-exempel där en finit form av hjälpverbet *ha* har utelämnats, högre än någonsin; denna typ är alltså strukturellt flertydig och kan i princip representera vilken som helst av de tre övriga typerna med komplext predikat beroende på var det utelämnade hjälpverbet har sin position. Det är knappast meningsfullt att spekulera i vilken struktur som döljer sig bakom ArgVi-exemplen. Klart är i alla fall att den höga andelen ambiguösa exempel gör det svårt att jämföra OV-fördelningen i YNS med fördelningen under tidigare skeden. Vi får kanske nöja oss med att konstatera att ArgVf-dominansen under alla omständigheter håller i sig under hela den nysvenska eran (dvs. de tre senaste perioderna).

4.5.3 Ändrad strukturell preferens

Låt oss nu återgå till den observerade huvudutvecklingen av svensk OV, nämligen övergången från fornsvensk OV-användning med högst andel VfArgVi till nysvensk med högst andel ArgVf. Som vi konstaterade i avsnitt 4.1 utmärks båda dessa mönster av att de involverar enkel flyttning av Arg. De skiljer sig dock åt när det gäller flyttningsnivå: Arg flyttar inom den lägre VP:n i VfArgVi men till den högsta i ArgVf. Hur förhållandet mellan de olika flyttningsnivåerna H-L respektive de olika flyttningskomplexiteterna Db-Sg utvecklas över tid visas i tabell 4. De två kontrollposterna BibelPetri respektive HornColum har tagits bort så att huvudfåran i OV-utveckling framgår tydligare.

Tabell 4. Flyttningsnivå och flyttningskomplexitet.

Period	Flyttningsnivå						Flyttningskomplexitet					
	H		L		Amb		Db		Sg		Amb	
	antal	andel	antal	andel	antal	andel	antal	andel	antal	andel	antal	andel
ÄFS 1240-1330	38	30 %	87	70 %	0	0 %	13	10 %	112	90 %	0	0 %
YFS 1380-1460	27	31 %	60	69 %	0	0 %	12	14 %	75	86 %	0	0 %
ÄNS *1495-*1574	70	66 %	36	34 %	0	0 %	26	25 %	80	75 %	0	0 %
MNS *1621-*1680	79	80 %	12	12 %	8	8 %	35	35 %	56	57 %	8	8 %
YNS *1706-*1789	36	55 %	13	20 %	17	26 %	18	27 %	31	47 %	17	26 %

Låt oss först gå igenom vilken strukturell typ som är vanligast under de respektive perioderna. I fornsvenska utgör 86–90 % av alla OV-exempel sådana mönster som härletts genom Sg-flyttning. Detta övertag mattas av något i ÄNS, men det är alltså så att Sg-flyttningen (med sina 75 %) är den enskilt vanligaste strukturella typen. Efter 1600 bryts emellertid Sg-dominansen: både i MNS och i YNS är det istället H-flyttning som är den enskilt mest framträdande typen. Varför byts då Sg-dominans mot H-dominans kring 1600? Sannolikt skall denna förskjutning förstås som en effekt av förändrad strukturell preferens vid derivationen av OV. Detaljerna i förändringen utreds i det följande.

Under de två fornsvenska perioderna utgör H-flyttning visserligen bara kring 30 % av alla fall, men fördelningen mellan de tre olika mönster som härleds genom H-flyttning (ArgVf, ArgViVf, ArgVfVi) ansluter ändå till motsvarande fördelning under nysvensk tid: ArgVf är vanligare än de två andra tillsammans (jfr tabell 3 ovan). ArgVf är det enda OV-mönster av H-typ som också är av Sg-typ. Som vi just konstaterat är Sg-flyttning alltså den prefererade OV-derivationen under fornsvensk tid. Denna Sg-preferens manifesterar sig i ett omfattande bruk av VfArgVi, men rent strukturellt skulle den lika gärna kunna gynna ArgVf.

För ett barn som tillägnar sig språket är en ArgVf-sträng tveetydig med avseende på vilken strukturell preferens den återspeglar: förekommer den därför att den som producerar mönstret har en OV-grammatik som föredrar H-flyttning eller en som föredrar Sg-flyttning? Under fornsvensk tid, då VfArgVi är det vanligaste OV-mönstret, förväntar man sig inte att barnet tolkar förekomsten av ArgVf som ett utslag av H-preferens, eftersom en sådan tolkning harmonierar dåligt med att VfArgVi, dvs. OV av L-typ, annars förekommer så ymnigt. Om å andra sidan ArgVf ökar sin andel på bekostnad av VfArgVi är en H-tolkning mer sannolik.

Precis detta slags styrkeförskjutning mellan ArgVf och VfArgVi äger rum under början av den nysvenska perioden: ArgVf-andelen ökar drastiskt från 17 % i YFS till 42 % i ÄNS, medan andelen VfArgVi rasar från 69 % i YFS till 34 % i ÄNS (se tabell 3 ovan). Denna förskjutning är alltså möjlig inom ramen för den äldre Sg-preferensen. Kring 1600 tycks emellertid Sg-preferensen ha omtolkats som H-preferens. Det viktigaste tecknet härpå är att den forna giganten VfArgVi – det enda OV-mönster som härleds genom L-flyttning och därför missgynnas av H-preferens – nu marginaliseras; från att ha utgjort en dryg tredjedel i ÄNS sjunker det till en knapp åttondel i MNS.

Huvudlinjerna i OV-förändringen kan sammanfattas i följande tre steg:

Steg 1 (före 1500)

- Sg-preferens – *VfArgVi* och *ArgVf* (båda Sg) står för kring 90 % av all OV. *VfArgVi* klart vanligast.

Steg 2 (1500-tal)

- Inom ramen för Sg-preferens: *ArgVf* (H) blir vanligare än *VfArgVi* (L).
- Reanalys: Sg-preferens omtolkas som H-preferens.

Steg 3 (efter 1600)

- Inom ramen för H-preferens – *ArgVf* ökar ytterligare och *VfArgVi* marginaliseras.

Vi kan avslutningsvis återknyta till den äldsta kända kommentaren om svensk OV som togs upp i avsnitt 3 ovan, nämligen den som Bureus fällde kring 1600. Enligt honom förekom *VfArgVi* knappast i det talade språket längre, annat än i ceremoniella sammanhang.¹⁸ Vad Bureus observerar är alltså effekterna av den H-preferens som slår igenom vid denna tid.

4.5.4 Extern förklaring till bruksförskjutningen

I föregående avsnitt kunde vi konstatera att OV-systemet förändrades kring 1600 så, att det istället för att föredra Sg-flyttning (som tidigare) nu istället kom att föredra H-flyttning. En förutsättning för denna utveckling är den rätt dramatiska bruksförskjutning som äger rum under 1500-talet, varvid *ArgVf* tar över som dominant mönster efter *VfArgVi*. Varför denna förskjutning över huvud taget äger rum har vi hittills inte tagit ställning till. I detta avsnitt förklaras det förändrade styrkeförhållandet mellan *ArgVf* och *VfArgVi* som en följd av svensk-tysk språkkontakt. Att svensk OV-användning således skulle ha påverkats utifrån under just denna brytningstid mellan forn- och nysvenska har föreslagits i olika sammanhang tidigare (se t.ex. Zeevaert 2005, Braunmüller 2007, Höder 2010; jfr även Delsing 1999a: 214) utan att detaljerna i den eventuella påverkan närmare har utretts.

Under den aktuella tiden är det olika tyska varieteter som utövar inflytande på svenskan: medellågtyskan och äldre nyhögtyiska.¹⁹ Som framhölls ovan var alltså bisatsordföljden i äldre nyhögtyiska till skillnad från dagens standardtyska inte obligatoriskt verbfinal, vilket ovan togs till in-

¹⁸ Samma slutsats drar alltså Delsing på basis av sin kontrollstudie av pre-infinita objekt under 1600-talet (1999a: 216; jfr avsnitt 2.1 ovan).

¹⁹ Medellågtyskan brukar avgränsas till perioden 1300–1600, nyhögtyiska till 1350–1650.

täkt för att den extrema pied-piping-användningen i BibelPetri inte gärna kan förklaras som högtysk transfer. Samma variationsmöjlighet som i högtyska utmärkte medellågtyskan. I bisatser stod visserligen verbkomplexet normalt sett sist, men ordningen mellan Vf och Vi varierade (Braunmüller 1993: 140). Den för huvudsatser utmärkande Satzklammer-ordföljden (omfattning), dvs. VfArgVi, var i det närmaste helt utesluten i bisatssammanhang: Braunmüller ger ett sådant exempel från sin undersökning av medellågtyska källor från tiden kring 1500 men betonar att typen är högst marginell. I äldre nyhögtyska framstår den som än mer perifer: Ebert nämner den inte som en möjlig variant, men påpekar ändå att verbkomplexet i äldre tyska ibland kunde splittras av adverbiala bestämningar som ett alternativ till den något mindre marginella extrapositionen av adverbiala led efter det satsavslutande verbkomplexet (s.k. Ausklammerung) (1986: 116).

Vi kan då utgå ifrån att det tyska system som utövade inflytande över svenskan – oavsett om det rörde sig om lågtyska eller högtyska – anslöt till det moderna tyska systemet på så sätt att ArgVf och VfArgVi fördelade sig mellan bisatser och huvudsatser enligt uppställningen i tabell 5 nedan. ArgVf är bara tillåtet i bisatser eftersom huvudsatser har V2. VfArgVi är däremot bara tillåtet i huvudsatser eftersom bisatser alltid har verbkomplexet efter argumenten. Det fornsvenska systemet skilde sig från det tyska. ArgVf var visserligen uteslutet i huvudsatser precis som i tyska, men VfArgVi kunde å andra sidan förekomma både i huvudsatser och i bisatser. I den fornsvenska delen av korpusen förekommer 46 % av alla VfArgVi-instanser i bisatser.

Om den tyska fördelningen mellan ArgVf och VfArgVi påverkar den svenska förväntar vi oss att ArgVf ökar sin andel, och det är alltså precis vad som händer. Intressant nog är förskjutningen trots allt rätt ytlig. Användningen av VfArgVi i ÄNS är visserligen mindre frekvent på det stora hela i förhållande till den andra Sg-typen ArgVf, och på så sätt ansluter bruket till det tyska. Men det är inte så att VfArgVi har försvunnit

Tabell 5. Sg-OV i svenska och (låg- såväl som hög-)tyska kring 1500.

	Bisats	Huvudsats
Tyska	ArgVf *VfArgVi	*ArgVf VfArgVi
Svenska	ArgVf VfArgVi	*ArgVf VfArgVi

som ett möjligt bisatsmönster: fördelningen mellan bisatsförekomst och huvudsatsförekomst är fortfarande jämn, faktiskt ännu jämnare än i fornsvenskan: VfArgVi i ÄNS uppträder i 49 % av fallen i bisats.

Egentligen är den svenska utvecklingen precis vad man kan vänta av en syntaktisk förskjutning som motiveras av språkkontakt. Förskjutningen skulle utgöra ett klassiskt exempel på det som språkkontaktforskare brukar kalla konvergens. Konvergens behöver inte utgöra en förändring i strukturell mening, utan det är faktiskt mer typiskt att den involverar "changes in frequency of pre-existing patterns" (Thomason 2003: 711, not 6). Att frekvensförskjutningen i svenskan så att säga liknar tyskan bara på ytan – ArgVf är vanligare än VfArgVi – men bevarar det ursprungliga systemets grundprinciper – VfArgVi förekommer i både bisatser och huvudsatser – kan också betraktas som väntat. Det väsentliga är att det finns en komponent i förskjutningen som kan uppfattas som inlånad, även om denna komponent inte utgör hela sanningen i källspråket (se vidare Thomason 1997; jfr även Thomason 2003: 700).

Att Sg-preferens omtolkas som H-preferens kring 1600 kan då betraktas som en indirekt effekt av sådana frekvensförskjutningar som haft det tyska bruket som förebild: ArgVf (H, Sg) ökar sin andel på bekostnad av VfArgVi (L, Sg). När H-preferensen väl slår igenom sjunker andelen exempel av L-typ påtagligt, från 34 till 12 procent. Som en följd av H-preferens får man också betrakta den ökade användningen av ArgViVf under detta sekel. Som ensam förklaring räcker det dock inte, eftersom H-preferens borde gynna båda Db-typerna lika mycket. Att det är pied-piping-varianten som drar iväg (från 19 % till 29 %) medan varianten utan pied-piping ligger kvar på sin tidigare nivå beror, som redan antytts, sannolikt på en kombination av att GVB uppvisar extremt hög andel pied-piping och att högtyskan under denna tid utvecklar ett verb-sist-obligatorium i bisatser, vilket gynnar pied-piping (varvid finitet ställs sist) på bekostnad av flyttning av enbart Arg (varvid VPi kvarstår efter VPf). Både biblisk och högtysk stil har haft hög prestige vid denna tid och naturligt nog tjänat som inspiration och ideal för svenska skribenter.

4.6 Sammanfattning

OV-ordföljdens utveckling i äldre svenska har i detta avsnitt studerats i två olika perspektiv: dels har andelen OV i förhållande till icke-OV undersökts, dels har fördelningen mellan olika sorters OV närmare kartlagts. Undersökningen av OV-andel bekräftar vad tidigare forskare kommit fram till. Bara i äldre fornsvenska är OV den omarkerade ordföljden.

Därefter är OV och icke-OV jämnstarka under flera hundra år. Först under 1700-talet reduceras OV till ett helt perifert fenomen. Den mellanperiod som med hänsyn till OV-andel karakteriseras av stabilitet är emellertid allt annat än stabil när vi tar hänsyn till hur fördelningen mellan de fyra OV-mönstren – ArgVf, ArgViVf, ArgVfVi respektive VfArgVi – utvecklas över tid. I fornsvenskan är VfArgVi det klart vanligaste mönstret, men i övergången till nysvensk tid sker ett tydligt tronskifte: under 1500-talet inleds en ArgVf-dominans som sedan aldrig bryts. Det ändrade styrkeförhållandet mellan VfArgVi och ArgVf har här analyserats som en effekt av språkkontakt mellan svenska och olika tyska varieteter (medellågtyska, nyhögtyska), i vilka VfArgVi-andelen är lägre än i fornsvenskan. Styrkeförskjutningen har så småningom givit upphov till förändrad strukturell preferens i själva derivationen av OV: fornsvenskans preferens för frasintern Arg-flyttning (Sg-flyttning) ersätts kring 1600 av en preferens för Arg-flyttning till den översta frasen (H-flyttning). Inom ramen för H-preferens väntar man sig en ökning både av ArgViVf och av ArgVfVi. Ändå är det bara den förra som ökar sin andel. Denna asymmetri förklaras dels av att ArgViVf är extremt vanligt i den stilbildande reformationsbibeln medan ArgVfVi inte alls förekommer där, dels av att den samtida högtyskan, också den stilistiskt tongivande för många skribenter, alltmer hade kommit att överge ArgVfVi till förmån för ArgViVf. ArgViVf har uppenbarligen haft högt stilvärde i svenskan. I talspråkliga texter är mönstret ovanligt; där är istället ArgVfVi mer framträdande.

5. BIFF-ordföljdens genombrott

Fram till början av 1600-talet kunde finita verb föregå satsadverbial i bisatser som i nutida svenska bara tillåter preverbal placering av sådana led; se (25a–b).

- (25) a. när thet är ey stenoght fa-ordföljd
           (fornsvenskt exempel från Platzack 1988: 230)
       b. när det inte är stenigt (modern motsv. till (25a)) af-ordföljd

I detta avsnitt visar jag att man kan förstå förlusten av fa-möjligheten i (25a) som en indirekt effekt av de kraftiga frekvensförskjutningar i OV-användningen som inleds under 1500-talet (avsnitt 5.2.). Dessförinnan presenteras helt kort den tidigare forskningen kring uppkomsten av den moderna bisatsordföljden (5.1.) Avsnittet sammanfattas i 5.3.

5.1 Tidigare förklaringar till förändrad ordning mellan satsadverbial och finit verb

Ordföljdsskillnaden som illustreras i (25) har diskuterats flitigt i litteraturen. Inom det generativa paradigm analyseras skillnaden som en följd av att flyttning av det finita verbet ut ur VP till en position i I-domänen som är högre än negationer och andra satsadverbial (V-till-I-flyttning) är en tillåten operation enbart i den äldre varieteten. Flera förklaringar till förlusten av V-till-I har lagts fram i den tidigare forskningen.

Det har föreslagits att förlusten av de sista resterna av subjekt-verbkongruens, som i tid sammanfaller med förlusten av V-till-I, ligger bakom förändringen (se Platzack 1988, Falk 1993, Holmberg & Platzack 1995 etc.). Korrelationen mellan verbkongruens och V-till-I är emellertid långt ifrån empiriskt solid. Det finns förvisso skandinaviska varieteter som uppvisar både rik kongruens (enligt Rohrbachers 1999 definition) och obligatorisk V-till-I (isländska), liksom varieteter som saknar båda dessa egenskaper (t.ex. nutida svenska). Men vi finner också varieteter som tillåter V-till-I trots att de saknar subjekt-verbkongruens, t.ex. den österbottniska dialekten i Kronoby (se Holmberg & Platzack 1995, Alexiadou & Fanselow 2002), och varieteter där V-till-I har marginaliserats utan att den ursprungliga kongruensen har försvagats, t.ex. älvdalskan (se Garbacz 2010).

Pettersson (1988) förklarar förlusten av V-till-I som en konsekvens av att satser med negationskil har omtolkats som satser med modern af-ordföljd. Istället för att tolka strängen NegVf som ett finit verb i I^o som föregås av en kil (i form av negationen) har nya språkbrukare kommit att uppfatta strängen som ett finit verb som kvarstår i VP och föregås av ett satsadverbial (i form av negationen). Ett problem med Petterssons förklaring är att den inte ger oss något svar på frågan varför denna reanalys inträffar just när den gör det; negationskilarnas förekomst tycks nämligen inte öka över tid. Ett annat problem är att förklaringen förutsäger att den moderna bisatsordföljden borde slå igenom i satser med tom subjektspå plats först, eftersom det är i en sådan kontext som negationskilar förekommer. Vad som faktiskt händer är emellertid att användningen av den moderna ordföljden ökar oberoende av satstyp.

Håkansson (2011) visar att den äldre fa-ordföljden redan från 1400-talet fick konkurrens av den moderna af-ordföljden, vilket han tar till intäkt för att det från denna tid fanns två olika grammatiska system att tillgå för svenska språkbrukare: ett med V-till-I och ett utan. Att af-varianten blir dominant under 1600-talet skall, enligt Håkansson, förstås

som en normförskjutning: före 1600 förknippas systemet utan V-till-I med talspråket, men efter 1600 vinner denna talspråksnorm insteg i skriftspråket. Denna teckning av af-ordföljdens spridning kan mycket väl vara riktig. Den utesluter emellertid inte att språket vid denna tid också kan ha genomgått en strukturell förändring som gynnar af- och missgynnar fa-ordningen.

5.2 OV-förskjutning och förlusten av V-till-I

Även om OV och V-till-I utgör två olika strukturella fenomen är det uppenbart att förskjutningar i OV-användningen påverkar den uppsättning ledtrådar som nya språkinlärare har tillgång till när de skall bestämma det finita verbets strukturella position.

Låt oss ta vår utgångspunkt i distinktionen mellan OV-mönster som deriveras genom H-flyttning (ArgVf, ArgViVf, ArgVfVi) och OV-mönster som deriveras genom L-flyttning (VfArgVi). Mönster av det senare slaget är förenliga med att Vf har flyttat till I^o eftersom ingenting som har sin position nedanför I^o föregår Vf; se (26) nedan. Om å andra sidan Vf föregås av led som har sin position nedanför I^o, vilket är fallet när OV deriveras genom H-flyttning, måste Vf stå i VP; se de tre sorternas OV av H-typ i (27).²⁰

(26) OV av L-typ – Vf kan stå i I^o

a. [I^oVf_v] [_{VPf} t_v [_{VPi} Arg Vi]]

(27) OV av H-typ – Vf kan ej stå i I^o

a. [I^o e] [_{VPf} Arg Vf]

b. [I^o e] [_{VPf} [_{VPi} Arg Vi] Vf]

c. [I^o e] [_{VPf} Arg Vf [_{VPi} Vi]]

Under början av den nysvenska perioden förändrades proportionerna mellan OV av L-typ och OV av H-typ avsevärt. Av tabell 4 ovan framgår att H/L-fördelningen var ungefär 30/70 under fornsvensk tid, men 66/34 respektive 80/20 under de två första nysvenska perioderna. Detta förändrade styrkeförhållande måste ha försämrat förutsättningarna för nya inlärare att tillägna sig V-till-I-flyttning. I fornsvenskan är de OV-exempel som förekommer kompatibla med en V-till-I-tolkning i sju fall av tio.

²⁰ Notera att OV av L-typ alltså inte utgör någon otvetydig ledtråd vare sig för eller emot V-till-I; vi har inte att göra med en "cue" i Lightfoots bemärkelse (jfr t.ex. Lightfoot 1999, 2006). OV av H-typ är å andra sidan en "cue" för V in situ.

Efter 1500 är det istället så att OV-exempel i de allra flesta fall signalerar för nya inlärare att V-till-I inte tillämpas utan att Vf kvarstår i VP. Mot bakgrund av denna förskjutning är det naturligtvis inte särskilt märkligt att V-till-I-flyttningen går förlorad i början av 1600-talet. Vi kan avslutningsvis notera att Petterssons (1988) förslag, att NegVf-strängar omtolkades som af-ordföljd, kan integreras i vår analys. Om nu ledtrådarna för V in situ blir dominerande bland OV-exemplen ökar ju sannolikheten att NegVf också tolkas så.

5.3 Sammanfattning

I detta avsnitt sammankopplas den förändrade OV-användningen under början av den nysvenska perioden (som diskuterades i avsnitt 4) med förlusten av V-till-I, den syntaktiska operation som genererar den äldre ordningen mellan satsadverbial och finit verb i bisats (fa-ordföljd). Den moderna bisatsordföljden (af-ordföljd), varvid Vf kvarstår i VP (V in situ), har visserligen förekommit parallellt med den äldre under lång tid. Men det är först när V-till-I upphör att vara en möjlighet (kring 1600) som af-ordföljden så småningom utvecklas till den omarkerade bisatsordföljd som den är än idag. Alla typer av OV-mönster som härleds genom H-flyttning signalerar för nya inlärare av språket att Vf inte flyttar till I^o utan kvarstår in situ. De enda OV-mönster som är förenliga med en V-till-I-tolkning är sådana som genereras av L-flyttning. Under fornsvensk tid är 70 % av OV-exemplen av L-typ, men från och med 1500-talet sker en drastisk omfördelning av proportionerna: i äldre nysvenska dominerar H-typen nästan lika kraftigt som L-typen gjort tidigare (66 %), i medelnysvenska är H-andelen uppe i 80 %. OV-bruket förändras alltså så från ungefär 1500, att det istället för att oftast vara kompatibelt med tillägandet av en V-till-I-grammatik (som förut) nu i de flesta fall förser nya inlärare med input som visar att Vf inte flyttar till I^o.

6 Avslutande kommentar och summering

Den svenska OV-ordföljdens historia är snårig. Ordföljden uppmärksammas redan på 1700-talet av språkvården, som dömer ut den som importerat konstspråk. Denna uppfattning traderas under 1800-talet och tycks med tiden omvandlas till allmän sanning. Den inlemmas också i olika skepnader i 1900-talets nordistiska tradition. En idé som således

har preskriptiva rötter bör man naturligtvis vara misstänksam emot. Man skall emellertid akta sig för att kasta ut barnet med badvattnet. Även om de mest extrema yttringarna av den traditionella inställningen till svensk OV måste tillbakavisas, finns det komponenter i traditionen som är riktiga i någon mån.

En sådan komponent är det tyska inflytandet. Det är knappast motive-
rat att betrakta någon form av svensk OV som ett helt främmande ele-
ment som plockats in i språket från tyskan. Däremot har OV-bruket
– inom ramen för det befintliga systemet – formats genom svensk-tysk
språkkontakt, detta i två vågor: först under brytningstiden mellan
forn- och nysvenska (genom kontakt med medellågtyska och i viss ut-
sträckning nyhögtyska), varvid ArgVf-mönstret ökar sin andel på be-
kostnad av VfArgVi, en förskjutning som i sin tur får strukturella conse-
kvenser; därefter under 1600-talet (genom kontakt med nyhögtyska), då
ArgViVf-mönstret ökar sin andel. OV-användningen under nysvensk tid
har också styrts av de stilistiska ideal som förmedlas av reformations-
bibeln från 1541. Bibelns OV-bruk stod vid tillkomsten faktiskt påfal-
lande fritt från dåtida tyska, men kom med tiden – i takt med att den
alltmer inflytelserika högtyskan under 1600-talet utvecklade sitt slut-
ställningsobligatorium av finitet i bisats – att ansluta mer till tysk OV-
användning än vad det först gjorde. Sannolikt har detta relativt sena sam-
manfall mellan svensk bibel-OV och det högtyska OV-skicket från
1600-talet och framåt varit en viktig bidragande orsak till att den svenska
språkvården – helt anakronistiskt – så småningom har dömt ut svensk
OV som tysk import.

En annan komponent är OV-ordföljdens status som rent skriftspråk-
lig. Att OV-ordföljd i allmänhet har varit en ren skriftspråksordföljd är
knappast riktigt. Däremot går det att påvisa att två av de OV-mönster
som förekommer har varit stilistiskt markerade: ArgViVf-mönstret har
vi anledning att karakterisera som hörande till ett högre, mer formellt
register; ArgVfVi-mönstret tycks tvärtom förknippas med ett mer infor-
mellt språkbruk. Intressant nog är denna skillnad mellan ArgViVf och
ArgVfVi på ett strukturellt plan helt parallell med en till synes orelaterad
skillnad mellan två stilistiska varianter i nutida svenska. De två uttrycken
huset i vilket du bor respektive *huset som du bor i* förmedlar i princip
samma innehåll. Det förra uppfattas dock som formellt och kanske rent-
av arkaiskt, medan det senare är stilistiskt neutralt. Det huvudord som
tar den relativiserade (dvs. vänsterflyttade) frasen som komplement
– prepositionen *i* – har genom pied-piping flyttat med till vänster om Vf
i den formella varianten men kvarlämnats efter Vf i den icke-formella; se

strukturerna i (28) nedan. I det äldre OV-fallet är det precis samma strukturella diskrepans som ligger bakom de två stilistiska motpolerna: pied-piping genererar ett formellt mönster, avsaknad av pied-piping istället ett informellt mönster; jfr (29).

- (28) a. [_{PP} i vilket]_i du bor t_j
 b. *rel*_i som du bor [_{PP} i t_j]
- (29) a. när du [_{VPi} boken läst]_i har t_j
 b. när du boken_i har [_{VPi} läst t_j]

Låt oss slutligen summera de viktigaste övergripande resultat som redovisas i denna uppsats. Den empiriska undersökningen visar att OV-användningen förändras från ungefär 1500. OV-andelen håller sig visserligen påfallande stabil från yngre fornsvensk tid fram till 1700-talet, men fördelningen mellan olika OV-mönster skiftar drastiskt i övergången från fornsvensk till nysvensk tid, sannolikt alltså som en effekt av svensk-tysk språkkontakt. Detta skifte kan i strukturella termer beskrivas som en övergång från preferens för frasintern derivation av OV (Sg-flyttning) till preferens för så hög derivation av OV som möjligt (H-flyttning). Indirekt förändras härmed förekomsten av ledtrådar för nya språkinlärare beträffande det finita verbets position. Den äldre Sg-preferensen lämnade utrymme för en hög andel VfArgVi, ett mönster som är förenligt med att Vf har flyttat ur VP (V-till-I). H-preferens, å andra sidan, gynnar enbart sådana mönster där Vf föregås av ett argument, mönster som indikerar för nya inlärare av språket att Vf kvarstår i VP. Mot denna bakgrund kan det betraktas som väntat att V-till-I försvinner under början av 1600-talet. I mer traditionella termer skulle man kunna beskriva utvecklingen på följande sätt: under 1500-talet utgör satser med OV-ordföljd – till skillnad från tidigare – brott mot den fornsvenska normalordföljden i en majoritet av fallen, dvs. har Vf senare i bisatser än på andra plats. Den fornsvenska normalordföljden drabbas därför av en generell tillbakagång och ersätts med den moderna BIFF-ordföljden.

Undersökta texter²¹

ÄFS = Äldre fornsvenska

- *Vidh = [”Västgötalagens lagmänna-, kunga-, och biskopslängd”]. H. S. Collin & C. J. Schlyter, (utg.) (1827): *Samling af Sweriges gamla lagar. Första bandet. Westgötalagen*, Z. Haeggström, Stockholm. (antal ord i exciperat avsnitt (ao): 2258;²² tillkomst (t): 1240)²³
- *UL = S. Henning (utg.) (1967): *Upplandslagen: enligt Cod. Holm. B 199 och 1607 års utgåva* (Samlingar utgivna av Svenska fornskriftsällskapet 70:1), Almqvist & Wiksell, Uppsala. (ao: 3240; t: 1297)
- *Fleg = G. Stephens (utg.) (1847): *Svenska medeltidens kloster- och helgonabok: en samling af de äldste på svenska skrifne legender och äfventyr. 2, Ett fornsvenskt legendarium innehållande medeltids kloster-sagor om helgon, påfvar och kejsare ifrån det I:sta till det XIII:de århundradet* (Samlingar utgivna av Svenska fornskriftsällskapet 7:1), Norstedts, Stockholm. (ao: 2900; t: 1276–1308)
- *Pent = O. Thorell (utg.) (1955–1959): *Fem Moseböcker på fornsvenska enligt Cod. Holm. A 1*, Almqvist & Wiksell, Uppsala. (ao: 3300; t: 1330)
- *Kstyr = L. Moberg (utg.) (1964): *En nyttigh bok om konnunga styrilse och höfdinga* [faksimil av utgåva från 1634 av Johannes Bureus], Almqvist & Wiksell, Uppsala. (ao: 3080; t: 1330)

YFS = Yngre fornsvenska

- **Birg = G. Klemming (utg.) (1857–1858): *Heliga Birgittas Uppenbarelser* (Samlingar utgivna av Svenska fornskriftsällskapet 14:1, bok 1–3), Norstedts, Stockholm. (ao: 3409; t: efter 1380)
- **ST = S. Henning (utg.) (1954): *Siælinna Thröst 1. Kritisk uppl.* (Samlingar utgivna av Svenska fornskriftsällskapet 59), Uppsala. (ao: 3367; t: före 1407)
- **7vmäst = G. Klemming (utg.) (1887–1889): *Prosadikter från Sveriges medeltid* (Samlingar utgivna av Svenska fornskriftsällskapet 28), Norstedts, Stockholm. (ao: 3677; t: 1440-talet)

²¹ Poster som markeras med * finns tillgängliga i elektroniskt format via *Fornsvenska textbanken*, en sida skapad av Lars-Olof Delsing, Språk- och Litteraturcentrum, Lunds universitet; se <http://www.nordlund.lu.se/Fornsvenska/Fsv%20Folder>. I min undersökning har jag använt vissa av dessa texter i den initiala exciperingsfasen (markeras med ännu en *), men jag har i ett senare skede också konsulterat de faktiska editionerna. Även *Kiöping and Salvius* är elektroniskt tillgängliga: <http://spraakbanken.gu.se/ktext/kioping>. I dessa fall finns inga kompletta utgåvor att tillgå; istället har jag konsulterat originaltrycken.

²² Uppgiften om antalet exciperade ord är exakt i de fall en elektronisk version av texten föreligger, men i övriga fall bara ungefärligt uppskattat utifrån ett genomsnittligt antal ord per rad respektive rader per sida. Exciperingen (och därmed också uträkningen/uppskattningen av antal ord) inleds där brödtexten tar sin början i respektive verk.

²³ Notera att Vidhemsprästen, som fått ge namn åt denna post (Vidh), inte själv författat dessa längder utan att han kopierat dem från en äldre källa.

**Pkrön = G. Klemming (utg.) (1881): *Sveriges krönika (vanligen kallad den prosaiska)* (Småstycken på forn-svenska 1), Stockholm. (ao: 2131; t: 1450-talet)

BibelPetri

Johannes = "Evangeliet enligt Johannes". N. Lindqvist (utg.) (1941), *Nya Testamentet i Gustaf Vasas Bibel*, Svenska kyrkans diakonistyrelses bokförl., Stockholm. (ao: 7020; t: 1541)

*Lukas = "Evangeliet enligt Lukas". N. Lindqvist (utg.) (1941), *Nya Testamentet i Gustaf Vasas Bibel*, Svenska kyrkans diakonistyrelses bokförl., Stockholm. (ao: 5925; t: 1541)

**Petri = Sahlgren, J. (utg.) (1917): *En svensk cröneka. Olavus Petri*. Sveriges kristliga studentrörelses förl., Uppsala. (ao: 1719; födelseår (*): ca. 1495)

ÄNS = Äldre nysvenska

**Swart = N. Edén (utg.) (1912): *Konung Gustaf Is krönika – Peder Swart*, Ljus, Stockholm. (ao: 2694; *ca. 1500)

**Brahe = O. Ahnfelt (utg.) (1897): *Per Brahe den äldres fortsättning af Peder Svarts krönika* (Lunds Universitets årsskrift 34:1:1), Lunds universitet, Lund. (ao: 3179; *ca. 1520)

**AVasa = J. Dumanowski m.fl. (utg.) (2002): *Anna Vasas brev till familjen Gyllenstierna, 1591–1612/Listy Anny Wazówny do rodziny Gyllenstiernów z lat 1591–1612*, Sztafeta, Kraków. (ao: 3815; *1568)

**G-hjelm = J. A. Almquist (utg.) (1905): *Carl Carlsson Gyllenhielm: Egenhändige anteckningar rörande tiden 1597–1601* (Historiska handlingar 20), Stockholm. (ao: 2884; *1574)

MNS = Medelnysvenska

Kiöping = [Kiöping, N. Matson (1674): "Nils Matssons Reesas korta Beskrifning"]. J. Kankel (utg.) (1674), *Een kort Beskrifning Uppå Trenne Reesor och Peregrinationer, samt Konungariket Japan*, Wijsindzborg. (ao: 7441; *1621)

Gyll = R. Hausen (utg.) (1882): *Diarium Gyllenianum eller P.M. Gyllenii dagbok 1622–1667*, Helsingfors. (ao: 9720; *1622)

Reuter = S. Landahl (utg.) (1957): *Nils Reuterholms Journal* (Historiska handlingar 36:2). Stockholm. (ao: 3600; *1676)

Pihl = *Anders Pihlströms Dagbok 1708–1723* (Historiska handlingar 18:4). Stockholm 1903. (ao: 5040; *1677)

Lyth = J. Hultman (utg.) (1986 [1912]): *Karolinska krigare berättar. Joachim Mathiae Lyths dagbok*, Rediviva, Stockholm. (ao: 2970; *1680)

HornColum

*Horn = G. Holm (utg.) (1959): *Agneta Horn. Beskrivning över min vandrings-tid*, Almqvist & Wiksell, Stockholm. (ao: 40463; *1629)

*Columbus = B. Hesselman (utg.) (1935): *Mål-Roo eller Roo-Mål*, Hugo Gebers/Levin & Munksgaard, Stockholm/Köpenhamn. (ao: 17710; *1642)

YNS = Yngre nysvenska:

Salvius = L. Salvius (utg.) (1743): *Beskrifning om en resa, genom Asia, Africa och många andra hedna länder. Förbättrad och tredie gången uplagd af Lars Salvius*, Stockholm. [omarbetad upplaga av Kiöping (1674)] (ao: 7339; *1706)

vLing = G. Nilzén (utg.) (1983): *Reinholdt Johan von Lingens självbiografiska anteckningar*, Personhistoriska samfundet, Stockholm. (ao: 3290; *1708)

Linné = C. von Linné (1739): *Tal, om märkwärdigheter uti insecterne [...]*, Stockholm. (ao: 2880; *1708)

Kalm = M. Kerkkonen (utg.) (1966): *Pehr Kalm. Resejournal över resan till norra Amerika*, Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors. (ao: 3770; *1716)

Rål = M. Malm (utg.) (2001): *En swensk adelsmans äfwentyr*, Svenska vitterhets-samfundet, Stockholm. (ao: 5304; *1716)

Osbeck = P. Osbeck (1757): *Dagbok öfwer en ostindisk resa åren 1750. 1751. 1752. [...]*, Stockholm. (ao: 4320; *1723)

Tham = P. Tham (1797): *Anteckningar Under och i Anledning Af en Resa Ifrån Westergöthland til Stockholm, Gjord Åren 1796 och 1797*, Anders J. Nordström, Stockholm. (ao: 8700; *1737)

T-berg = L. Wallin (utg.) (1993): *Carl Peter Thunberg (1743–1828): självbiografiska anteckningar med bibliografi*, Uppsala universitetsbibliotek, Uppsala. (ao: 2880; *1743)

vTroil = U. von Troil (1933 [1777]): *Brev om Island*, Hökerberg, Stockholm. (ao: 5280; *1746)

Faxe = J. Feuk (utg.) (1962): *En biskoplig brevväxling*, Norstedts, Stockholm. (ao: 2783; *1767)

H-berg = J. F. Hellberg (1824): *Försök till beskrifning öfwer Orousts och Tjörns häraders fögderier uti Götheborgs- och Bohus-län*, Göteborg. (ao: 2320; *1789)

Referenser

Alexiadou, A. & F. Gisbert (2002): "On the correlation between morphology and syntax. The case of V-to-I". J.-W. Zwart & W. Abraham (eds.), *Studies in Comparative Germanic Syntax. Proceedings from the 15th Workshop on Comparative Germanic Syntax*, John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia, s. 219–242.

- Alving, H. (1918): "Objekt-subjektets plats i akkusativ med infinitiv". *Språk och stil* 18, s. 1-37.
- Becker, I. (1933): *Luthers Evangelienübersetzung von 1522 und 1546*. Diss. Universität Köln.
- Bergman, G. (1968): *Kortfattad svensk språkhistoria: en översikt över det svenska språkets utveckling från de äldsta nordiska runinskrifterna fram till vår egen tid*, Prisma, Stockholm.
- Biberauer, T. & I. Roberts. (2005): "Changing EPP parameters in the history of English: accounting for variation and change". *English Language and Linguistics* 9:1, s. 5-46.
- Braunmüller, K. (1993): "Syntaktische Divergenzen und Transferenzen. Ein struktureller Vergleich anhand mittelniederdeutscher und altskandinavischer Volksbücher". K. Braunmüller & W. Diercks (Hrsg.), *Niederdeutsch und die skandinavischen Sprachen I*, Winter, Heidelberg, s. 231-270.
- Braunmüller, K. (2007): "Wortstellung und Sprachkontakt: Untersuchungen zum Vorfeld und Nebensatz im älteren Dänischen und Schwedischen". H. Perridon & A. Quak (Hrsg.), *Amsterdamer Beiträge zur älteren Germanistik. Oppa Swänsko oc oppå Dansko*, Rodopi, Amsterdam/New York, s. 207-241.
- Chomsky, N. (1995): *The Minimalist Program*, The MIT Press, Cambridge.
- Chomsky, N. (2001): "Derivation by phase". M. Kenstowicz (ed.), *Ken Hale. A Life in Language*, The MIT Press, Cambridge, MA/London, s. 1-52.
- Coussé, E. (2008): *Motivaties voor volgordevariatie. Een diachrone studie van werkwoordsvolgorde in het Nederlands*. Diss. Universiteit Gent.
- De Sutter, G. (2005): *Rood, groen, corpus! Een taalgebruiksgebaseerde analyse van woordvolgordevariatie in tweeledige werkwoordelijke eindgroepen*. Diss. Katholieke Universiteit Leuven.
- Delsing, L.-O. (1999a): "Från OV-ordföljd till VO-ordföljd. En språkförändring med förhinder". *Arkiv för nordisk filologi* 114, s. 151-232.
- Delsing, L.-O. (1999b): "Om imperativsatser i fornsvenskan". I. Haskå & C. Sandqvist (red.), *Alla tiders språk. En vänskrift till Gertrud Pettersson november 1999*, Inst. för nordiska språk, Lund, s. 50-58.
- Djurklou, N. G. (utg.) (1872): *Hambrei öfversättning af Erasmi Roterodami De civilitate morum puerilium*, Örebro.
- Dornblüth, A. (1755): *Observationes oder gründliche Anmerckungen über die Art und Weise eine gute Uebersetzung besonders in die teutsche Sprach zu machen*, Augspurg.
- Ebert, R. P. (1986): *Historische Syntax des Deutschen 2, 1300-1750*, Lang, Bern.
- Erben, J. (1954): *Grundzüge einer Syntax der Sprache Luthers: Vorstudie zu einer Luther-Syntax, zugleich ein Beitrag zur Geschichte der deutschen Hochsprache und zur Klärung der syntaktischen Grundfragen*, Akademie-Verlag, Berlin.
- Falk, C. (1993): *Non-referential Subjects in the History of Swedish*. Diss. Lunds universitet.

- Falk C. (2010a): "Ledföljden i fornsvenska infinitivfraser". E. Magnusson & L. Rogström (red.), *Studier i svensk språkhistoria 10: Språkhistoria - hur för vem?*, Meijerbergs institut för svensk etymologisk forskning, Göteborg, s. 99-107.
- Falk, C. (2010b): "Att analysera fornsvenska infinitivfraser – vad är grammatiskt, vad är ogrammatiskt?". M. Reinhammar (red.), *Studier i svenska språkets historia. 11: förhandlingar vid Elfte sammankomsten för svenska språkets historia i Uppsala 23–24 april 2010*, Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur, Uppsala, s. 31–47.
- Garbacz, P. (2010): *Word order in Övdalian: a study in variation and change*. Diss. Lunds universitet.
- Giese, A. (1730): *Then tyske språkmästaren/Der teutsche Sprachmeister [...]*, Stockholm.
- Gregersen, F. & I. L. Pedersen (2000): "A la recherche du Word Order Not Quite perdu". S. Herring, P. T. van Reenen & L. Schøsler (eds.), *Textual parameters in older languages*, John Benjamins, Amsterdam, s. 393–431.
- Gunnar Hrafn Hrafnbjargarson (2004): "Stylistic fronting". *Studia Linguistica* 58:2, s. 88–134.
- Haeseryn, W. (1990): *Syntactische normen in het Nederlands: een empirisch onderzoek naar volgordevariatie in de werkwoordelijke eindgroep*. Diss. Radboud Universiteit Nijmegen.
- Hellquist, E. (1902): *Studier i 1600-talets svenska: anteckningar*, Akademiska bokhandeln, Uppsala.
- Hesselman, B. (utg.) (1935): *Mål-Roo eller Roo-Mål*, Hugo Gebers/Levin & Munksgaard, Stockholm/Köpenhamn.
- Holm, G. (1967): *Epoker och Prosastilar. Några linjer och punkter i den svenska prosans stilhistoria*, Studentlitteratur, Lund.
- Holm, G. (2000): "Stiernhielms språk och Agneta Horns". S. Ö. Ohlsson & B. Olsson (red.), *Stiernhielm 400 år. Föredrag vid internationellt symposium i Tartu 1998*, Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Stockholm, s. 231–246.
- Holmberg, A. & C. Platzack (1995): *The role of inflection in Scandinavian syntax*, Oxford University Press, New York.
- Håkansson, D. (2008): *Syntaktisk variation och förändring. En studie av subjektlösa satser i fornsvenska*. Diss. Lunds universitet.
- Håkansson, D. (2010): "Bisatsledföljden i äldre svenska och BIFF-regelns genombrott". M. Reinhammar (red.), *Studier i svenska språkets historia. 11: förhandlingar vid Elfte sammankomsten för svenska språkets historia i Uppsala 23–24 april 2010*, Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur, Uppsala, s. 157–167.
- Håkansson, D. (2011): "Bisatsledföljden i äldre svenska – variation eller förändring?". *Arkiv för nordisk filologi* 126, s. 93–140.
- Höder, S. (2010): *Sprachausbau im Sprachkontakt: Syntaktischer Wandel im Altschwedischen*, Winter, Heidelberg.

- Höskuldur Þráinsson (1993): "On the structure of Infinitival Complements". *Harvard Working Papers in Linguistics* 3, s. 79–90.
- Höskuldur Þráinsson (2007): *The syntax of Icelandic*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Jóhannes Gísli Jónsson (1991): "Stylistic fronting in Icelandic". *Working Papers in Scandinavian Syntax* 48, s. 1–44.
- Johannisson, T. (1945): *Hava och vara som tempusbildande hjälpverb i de nordiska språken*, Gleerups, Lund.
- Kayne, R. (1994): *The Antisymmetry of Syntax*, The MIT Press, Cambridge, MA.
- Konopka, M. (1996): *Strittige Erscheinungen der deutschen Syntax im 18. Jahrhundert*, Niemeyer, Tübingen.
- Langer, N. (2001): *Linguistic purism in action: how auxiliary "tun" was stigmatized in Early New High German*, Mouton de Gruyter, Berlin.
- Larsson, C. (1931): *Ordföljdsstudier över det finita verbet i de nordiska folkspråken*, Appelbergs boktryckeri aktiebolag, Uppsala.
- Lightfoot, D. (1999): *The development of language: acquisition, change, and evolution*, Blackwell, Malden, MA.
- Lightfoot, D. (2006): *How new languages emerge*, Cambridge University Press, Cambridge, MA.
- Lindroth, H. (1911–1912): *J. Th. Bureus, den svenska grammatikens fader*, Norstedts, Stockholm.
- Maling, J. 1980. "Inversion in embedded clauses in Modern Icelandic". *Íslenskt mál og almenn málfræði* 2, s. 175–193.
- Magnusson, E. (2007): *Gränsöverskridande koordination. Syntaktisk förändring i äldre svenska*. Diss. Göteborgs universitet.
- Magnusson, E. 2008. "Läromedel i svenska". L. Limberg (red.), *Internationell nationalism*, Riksföreningen Sverigekontakt, Göteborg, s. 141–161.
- Magnusson Petzell, E. (2010): "Coordination and word order in the history of Swedish". *Transactions of the Philological Society*, vol. 108:2, s. 178–212.
- Magnusson Petzell, E. (u.u.): "OV and V-to-I in the history of Swedish". A. van Kemenade, & N. de Haas (eds.), *Historical Linguistics 2009: selected papers from the 19th International Conference on Historical Linguistics*, John Benjamins, Amsterdam, Philadelphia.
- Moberg, L. (1993): "Är utelämnandet av finita former av hjälp verbet ha(va) i bisats i svenskan ett syntaktiskt lån från högtyskan?" L. Wollin (red.), *Studier i svensk språkhistoria 3. Förhandlingar vid Tredje sammankomsten för svenska språkets historia, Uppsala 15-17 oktober 1992*, Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 34, Institutionen för nordiska språk, Uppsala, s. 143–151.
- Nyström, I. (1985): *Studier i äldre nysvensk syntax. 2. Ledstruktur och ledföljd i bisatser*. Diss. Helsingfors universitet.
- Pamp, B. (1971): *Svensk språk- och stilhistoria*, Gleerups, Lund.

- Pesetsky, D. & E. Torrego (2001): "T-to-C Movement: Causes and Consequences". M. Kenstowicz (ed.), *Ken Hale. A Life in Language*, The MIT Press, Cambridge, MA/London, s. 355–426.
- Pintzuk, S. (2005): "Arguments against a universal base: evidence from Old English". *English Language and Linguistics* 9:1, s. 115–138.
- Pintzuk, S. and A. Taylor. 2006. "The loss of OV order in the history of English". A. van Kemenade & B. Los (eds.) *Blackwell Handbook of the history of English*, Blackwell, Oxford, s. 249–278.
- Platzack, C. (1983): "Three syntactic changes in the grammar of written Swedish around 1700". E. Andersson, M. Saari & P. Slotte (red.), *Struktur och variation. Festskrift till Bengt Loman 7.8.1983*, Åbo Akademi, Åbo, s. 43–63.
- Platzack, C. (1988): "The Emergence of a Word Order Difference in Scandinavian Subordinate Clauses". *McGill Working Papers in Linguistics, Special Issue on Comparative Germanic Syntax*, s. 215–238.
- Platzack, C. (1998): *Svenskans inre grammatik – det minimalistiska programmet. En introduktion till modern generativ grammatik*, Studentlitteratur, Lund.
- Platzack, C. (2011): *Den fantastiska grammatiken: en minimalistisk beskrivning av svenskan*, 1. uppl., Norstedts, Stockholm.
- Poole, G. (1992): "The Case Filter and Stylistic Fronting in Icelandic". *Harvard Working Papers in Linguistics* 1, s. 19–31.
- Poole, G. (1996): "Optional Movement in the Minimalist Program". W. Abraham, S. D. Epstein, H. Práinsson & C. J.-W. Zwart (eds.), *Minimal Ideas*, John Benjamins, Amsterdam, s. 199–216.
- Roberts, I. (1997): "Directionality and Word Order Change in the History of English". A. van Kemenade & N. Vincent (red.), *Parameters of Morphosyntactic Change*, Cambridge University Press, Cambridge, s. 397–426.
- Rohrbacher, B. W. (1999): *Morphology-Driven Syntax. A theory of V to I raising and pro-drop*, John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia.
- Samtaal/Gespräch 1620-talet = Samtaal på tyska och svenska, som almennelighen brukas både i huus håld och annorstädes. [...] Gespräch auff teutsch vnd schwedisch [...]*, Stockholm (tryckt före 1629; författare okänd).
- SAOB = *Ordbok öfver svenska språket utgifven av Svenska Akademien*, Lund 1898–.
- Sjöborg, G. (1796): *Schwedische Sprachlehre für Deutsche*, Stralsund.
- Stowell, T. (1981): *Origins of phrase structure*. Diss. MIT.
- Ståhle, C. I. (1970): *Svensket bibelspråk från 1500-tal till 1900-tal*, Läromedelsförl., Stockholm.
- Thomason, S. G. (1997): "On mechanisms of interference". S. Eliasson & E. H. Jahr (eds.), *Language and its ecology: Essays in memory of Einar Haugen*, Mouton de Gruyter, Berlin, s. 181–208.
- Thomason S. G. (2003): "Contact as a Source of Language Change". J. B. D. Joseph & R. D. Janda (eds.), *The handbook of historical linguistics*, Blackwell, Oxford, s. 687–712.
- Tiliander, S. (1691): *Grammatica Germanico-Svetica*, Stockholm.

- Wenning, A. (1930): *Studier över ordföljden i fornsvenskan: predikatets bestämmningar i äldre och yngre fornsvenskan*. Diss. Lunds universitet.
- Wessén, E. (1965): *Svensk språkhistoria III. Grundlinjer till en historisk syntax*, Almqvist & Wiksell, Stockholm/Göteborg/Uppsala.
- Wollin, L. (2005): "Olaus Petri: Reformator, Bibelarbeiter, Übersetzer". L. Elmevik, S. Mähl, K. E. Schöndorf (Hrsg.), *Niederdeutsch in Skandinavien V und VI: Akten des nordischen Symposiums 'Niederdeutsch in Skandinavien VI' in Sigtuna, 24.-26.08.2001 mit einer Zusammenfassung der Vorträge des Symposiums 'Niederdeutsch in Skandinavien V' in Fredrikstadt, 17.-20.08.1994*, Lang, Frankfurt am Main, s. 169–182.
- Zeevaert, L. (2005): "Språkkontakt, syntaktisk variation och syntaktisk förändring. Går det att påvisa ett sammanhang i fornsvenska texter?". C. Falk & L.-O. Delsing (red.), *Studier i svensk språkhistoria* 8, Inst. för nordiska språk, Lund, s. 333–342.
- Åkerlund, W. (1944): "Om det finita verbets plats i den fornsvenska bisatsen". *Arkiv för nordisk filologi* 57, s. 1–67.

